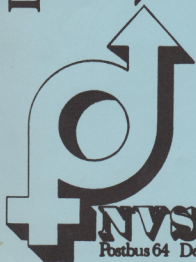

DOCUMENTATIECENTRUM

Documentatiemap
JEUGDSEKS

NVSH
Postbus 64 Den Haag Tel. 070-469709

Enkele gegevens, ontleend aan

Michael Schofield - The sexual behaviour of young people (1965)

I. Inleiding.

Het doel van dit onderzoek was erop gericht om betrouwbare gegevens te verzamelen over het seksueel gedrag van de Engelse jeugd tussen vijftien en negentien jaar. Met name werd getracht de omvang te meten van de seksuele ervaring in deze leeftijdsgroep en enkele sociologische en psychologische factoren te vinden die verband houden met deze seksuele ervaring.

Het bleek mogelijk om bij dit onderzoek technieken en methoden toe te passen die bij voorgaande onderzoeken naar seksueel gedrag nog niet gebruikt konden worden.

In dit onderzoek werd informatie direct van de jongeren zelf verkregen door ondervragers, die voor dit werk speciaal waren gerecruteerd en getraind. De samenstelling van de groep ondervraagde jongeren was gebaseerd op een serie van "random samples" waardoor een zo representatief mogelijk beeld kon worden opgebouwd van geestelijke instelling en gedrag van jongeren op seksueel gebied.

De vragen over seksueel gedrag werden voorafgegaan door een groot aantal vragen over familie-omstandigheden en vrijetijdsbesteding om te kunnen onderscheiden of eventueel factoren van niet-seksuele aard samenhangen met seksueel gedrag.

De groep, die ondervraagd werd, was voldoende representatief om op grond van de verkregen antwoorden bepaalde normen te kunnen beschrijven in het seksueel gedrag.

Voorgaande onderzoeken in Engeland en elders beperkten zich tot speciale groepen als jeugdbeweging of studenten-milieu. In hun steekproeven is een belangrijk deel van de jeugd dan ook niet vertegenwoordigd.

Daarom is in dit onderzoek gebruik gemaakt van de random-sampling methode, om een werkelijk representatieve steekproef te krijgen uit de jeugd tussen vijftien en negentien jaar. Zelfs Kinsey, die toch grote aantallen gebruikte, heeft geen random-sampling methode toegepast om zijn steekproef op te bouwen.

In totaal werden 1873 jongeren ondervraagd, waarvan 934 jongens en 939 meisjes, waarbij een indeling werd gemaakt in een jongere leeftijdsgroep van 15-17 jaar en een oudere leeftijdsgroep van 17-19 jaar.

II. Ontwikkelingen in het seksuele gedragspatroon.

Het seksueel gedrag van deze jongeren werd onderscheiden in een aantal fasen van toenemend intiem karakter, vanaf weinig contact, afspraakjes (dating) en kussen tot "petting" en volledige geslachtsgemeenschap toe. Het blijkt dat meisjes eerder beginnen met de eerste fasen dan jongens, maar geleidelijk halen de jongens hen in totdat in de leeftijdsgroep van zeventien jaar meer jongens dan meisjes zich bevinden in de verdergaande fasen van seksueel gedrag.

In de leeftijdsperiode van vijftien tot negentien jaar komen de meeste jongens tot intiemere seksuele activiteiten. Bij meisjes in die leeftijdsgroep komt minstens de helft hieraan toe, maar er lijkt voor hen een zekere barrière te zijn om tot volledig geslachtsverkeer over te gaan, die bij jongens in ieder geval niet duidelijk aanwezig blijkt te zijn.

Wanneer een jongen begonnen is met de eerste activiteiten (dating, kissing) zal zijn gedrag tenderen naar verdergaande fasen, maar een meisje dat zich in haar seksueel gedrag beperkt tot een bepaalde fase, zal niet zonder meer de neiging hebben om verder te gaan. Meer jongens dan meisjes hebben ervaring met geslachtsgemeenschap. Volgens de gebruikte steekproef hadden 11% van de jongere en 30% van de oudere jongens voorechtelijk geslachtsverkeer; voor jongere meisjes is het relevante percentage 6% en voor oudere meisjes 16%. Op achttienjarige leeftijd hebben 34% van de jongens en 17% van de meisjes volledige seksuele ervaring.

III. Cumulatie in het seksueel gedragspatroon

Onderstaande tabellen geven telkens het percentage aan van alle jongeren uit de steekproef die op een bepaalde leeftijd ervaring hebben gehad met diverse activiteiten van toenemende intieme aard (accumulative incidence)

cf. Schofield blz. 33/34 table 3.3 en table 3.4
 Accumulative incidence of seven sexual activities among boys (B) and girls (G) showing percentage with experience at each age.

Activity	under 12		12		13		14		15		16		17		18	
	B	G	B	G	B	G	B	G	B	G	B	G	B	G	B	G
kissing	3.2	2.1	8.9	6.5	23.0	25.9	47.7	54.0	70	80	82	94	90	95	92	96
deep kissing	-	-	0.6	-	3.0	3.6	15.0	16.6	27	40	46	62	61	75	70	83
breast stimulation over clothes	1.1	0.2	2.0	0.6	6.0	3.2	17.0	15.9	36	38	55	58	71	74	80	80
breast stimulation under clothes	0.5	-	1.1	-	3.5	0.8	11.5	7.2	25	19	43	36	60	51	69	62
active genital stimulation	0.4	-	1.1	-	2.1	0.1	6.7	0.9	16	4	30	11	45	19	56	31
passive genital stimulation	0.2	-	0.9	-	1.6	0.1	4.4	2.2	10	10	22	21	37	23	44	46
sexual intercourse	0.2	-	0.5	-	0.9	0.1	2.3	0.4	6	2	14	5	26	10	34	17

IV. De eerste partner

Gezins uit bovenstaande tabel blijkt, komt bij jongeren onder 14 jaar geslachtsgemeenschap zelden voor, maar op 16-jarige leeftijd heeft toch al 14% van de jongens en 5% van de meisjes voor de eerste maal geslachtsgemeenschap gehad.

De leeftijd van de eerste partner is vaak hoger en bij meisjes is de eerste partner vaak een volwassene.

Table 4.2. cf. Schofield blz. 64

The age of the partner compared with the age of 103 boys at the first experience of sexual intercourse (%)
De omstreepte percentages geven degenen aan wier eerste partner van dezelfde leeftijd was.

partner's age	own age at first experiment			total %
	-14	15	16	
-15	9	11	5	25
15	1	6	12	31
17	0	2	6	22
18 +	1	1	4	20
adult	1	0	0	2
total %	12	20	32	100

table 4.3. cf Schofield blz. 60

The age of the partner compared with the age of 102 girls at the first experience of sexual intercourse (%).

De omstreepte percentages geven degenen aan wier eerste partner van dezelfde leeftijd was.

partner's age	own age at first experiment			total %
	-15	16	17/18	
-15	3	-	-	3
16	2	3	1	7
17	2	3	5	10
18 +	11	10	22	42
adult	1	10	27	48
total %	19	26	55	100

Uit deze tabellen kan worden afgeleid dat 56% van de seksueel ervaren jongens gemeenschap had met een meisje van ongeveer dezelfde leeftijd, 31% met oudere meisjes en 12% met jongere meisjes.

Van de seksueel ervaren meisjes had 33% gemeenschap met een jongen van dezelfde leeftijd, 66% met een oudere jongen en 1% met een jongen die jonger was dan het meisje.

Meisjes die hun eerste geslachtsgemeenschap hadden vóór hun 17e jaar hebben vrijwel altijd een oudere partner; van de 19% die op hun 15e jaar gemeenschap hadden waren alle partners op 3% na ouder; van de 26% die op hun 16e jaar gemeenschap hadden waren alle partners op 3% na ouder.

De veertienjarige jongens zijn altijd begonnen met oudere meisjes; de vijftienjarige jongens begonnen even vaak met oudere meisjes als met meisjes van dezelfde leeftijd; de zestienjarige jongens begonnen met meisjes van dezelfde leeftijd dan met meisjes van oudere of jongere leeftijd.

Het blijkt dat een derde van de jongens en twee derde van de meisjes voor de eerste maal geslachtsgemeenschap hebben met een oudere partner. De meisjes beginnen in het algemeen later, maar hun partners zijn dan nog altijd ouder dan zichzelf.

Voorts is het percentage meisjes dat voor het eerst geslachtsgemeenschap heeft met een volwassen partner tamelijk hoog, nl. 38%.

Daarentegen is het percentage jongens dat voor het eerst geslachtsgemeenschap heeft met een volwassen vrouw zeer klein, nl. 2%.

V. De plaats van de eerste geslachtsgemeenschap

Onthullende gegevens werden ook verkregen uit antwoorden op de vraag waar de eerste geslachtsgemeenschap heeft plaats gehad.

13% van de jongens en 15% van de meisjes antwoordden "thuis".

In ongeveer twee derde van de gevallen vond de eerste geslachtsgemeenschap plaats in het ouderlijk huis van een der betrokken partners.

Andere plaatsen waar voor het eerst geslachtsgemeenschap plaats vond worden in onderstaande tabel aangegeven.

Geen andere plaats wordt zo dikwijls genoemd als het ouderlijk huis van de jongeren; zelfs in die gevallen waar de eerste ervaring plaatsvond tijdens een feestje, was dit gewoonlijk in het huis van een der jongeren, zij het dan gewoonlijk als de ouders niet thuis waren.

Wanneer de eerste ervaring buitenshuis plaatsvond, dan was dit voor een jongen meestal een park of de vrije natuur, voor een meisje meestal een auto. Dit is een weerspiegeling van het veel grotere aantal meisjes, wier eerste partner een volwassene is, die immers makkelijker over een auto zal beschikken dan jongere partners.

Degenen die zestien jaar of jonger waren op het tijdstip van hun eerste geslachtsgemeenschap waren meestal op een feestje of buitenshuis; degenen die hun eerste ervaring thuis beleefden, waren gewoonlijk ouder. Dit leidt tot de veronderstelling dat de eerste geslachtsgemeenschap de jongere leeftijdsgroepen waarschijnlijk onvoorbereid overkomt, want bij deze leeftijdsgroepen vond de eerste geslachtsgemeenschap eerder plaats in een park, een auto of op een feestje dan in de privé-sfeer van het ouderlijk huis.

Dit blijkt ook uit de antwoorden op een andere vraag, waarbij de jongeren moesten zeggen of hun eerste ervaring tevoren was gepland of dat deze vanzelf uit de situatie voortvloeide.

Slechts 14% van de jongens en 15% van de meisjes antwoordden dat er sprake was van een voornemen, terwijl 84% van de jongens en 82% van de meisjes antwoordden dat hun eerste ervaring onvoorbereid was geweest.

Niet zeker hiervan waren 2% van de jongens en 3% van de meisjes.

table 4.4. cf. Schofield blz. 63

The location of the first experience of sexual intercourse

Location	boys %	girls %
Partner's home	50	43
own home	13	15
flat, digs	-	12
party	7	9
park, rural	10	3
car	3	7
other NK	17	11
total	100	100
No (100%)	193	102

VI. Gebruik van voorbehoedmiddelen bij geslachtsgemeenschap

Alle jongeren die reeds geslachtsgemeenschap hadden werd gevraagd of zij altijd voorzorgen namen.

Onderstaande tabel geeft hun antwoorden weer.

Minder dan de helft van de jongens paste altijd enige methode van geboortenregeling toe maar 2/3 had contraceptieven meer dan een of tweemaal gebruikt en 1/4 gebruikte nooit enig middel.

Heel wat minder meisjes passen methoden van geboortenregeling toe.

20% zegt altijd methoden toe te passen, maar het is niet altijd zeker of dit slaat op voorzorgen van het meisje zelf of van haar vriend.

Meer dan de helft zegt nooit voorzorgen te nemen.

Veel meisjes vinden dat geboortenregeling een zaak voor de man is.

Alle seksueel ervaren meisjes werd gevraagd of zij hun partner vroegen om voorzorgen te nemen.

Slechts een derde vraagt dit altijd en bijna de helft vraagt het nooit. De anderen vragen het soms of maar enkele malen.

Hoewel meisjes vrijwel alle gevolgen van ongewenste zwangerschap moeten dragen nemen de meesten zelf geen voorzorgen en vragen zelfs niet aan hun partner om enig voorbehoedmiddel te gebruiken.

table 6.7. The extent that experienced boys and girls used birth-control methods, cf. Schofield blz. 107

Extent used	boys %	girls %
always	43	20
sometimes	25	13
once or twice	5	3
never	25	61
don't know	2	3
total	100	100
No (100%)	193	102

VII. Vrees voor zwangerschap

Men veronderstelt dat vrees voor zwangerschap een sterke rem vormt op het seksueel gedrag en veel mensen menen dat anticonceptiva daarom het seksueel gedrag zullen bevorderen.

Zowel aan de meisjes als aan de jongens die geslachtsgemeenschap hadden werd gevraagd of zij ooit bang waren voor zwangerschap.

8% van de jongens en 12% van de meisjes hadden er nooit aan gedacht.

41% van de jongens en 18% van de meisjes waren niet bezorgd over de mogelijkheid van zwangerschap.

51% van de jongens en 70% van de meisjes waren wel bezorgd voor zwangerschap.

VIII. Waarom werden geen voorbehoedmiddelen gebruikt?

Het blijkt dat 57% van de seksueel ervaren jongens niet altijd middelen gebruikt en dat 65% van de ervaren meisjes dit ook niet van hun partner verlangt.

Aan hen werd gevraagd of zij een reden hadden om geen middelen te gebruiken.

Onderstaande tabel geeft de antwoorden weer.

table 6.12. The reasons given by sexually experienced boys and girls for not using contraceptives, cf. Schofield, blz. 112

	boys %	girls %
don't have any	32	23
don't like them	21	25
don't care	29	12
not necessary	6	12
don't know about them	5	7
religious reasons	1	6
don't know/other	6	15
total	100	100
No (100%)	110	68

Enkele jongens en meisjes vonden het moeilijk om deze vraag te beantwoorden. Veel meisjes gaan er van uit dat de man voorzorgen moet nemen. De andere gegeven antwoorden kunnen slechts in vage categorieën worden ondergebracht, omdat de aard van de vraag aanleiding geeft tot vage en onduidelijke uitspraken die vaak dan ook nog rationalisaties achteraf vormen.

Sommige jongeren die deze vraag beantwoordden hadden maar een beperkte ervaring met geslachtsgemeenschap en het is dan ook niet te verwonderen dat zij geen contraceptieven bij zich hadden in de toevallige en op zichzelf staande situaties dat geslachtsgemeenschap plaatsvond. Sommige categorieën antwoorden wijzen op sterke attitudes onder de jongeren. Een vijfde van de jongens en een vierde van de meisjes vinden de gedachte aan voorbehoedmiddelen onangenaam; het is niet altijd duidelijk of de afkeer van het meisje betrekking heeft op contraceptieven van de vrouw of dat zij slechts de mening van haar partner npraast.

Een groot aantal (29%) jongens gaven antwoorden die neerkwamen op "het kan me niet schelen". Hun antwoorden wijzen op een gebrek aan belangstelling en tegenzin; merkwaardig genoeg heeft 12% van de meisjes dezelfde opvatting.

Uit de diverse categorieën antwoorden tesamen genomen kan worden afgeleid dat 56% van de jongens en 49% van de meisjes weinig belangstelling hebben voor geboortenregeling.

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat veel meisjes die voorechtelijk geslachtsverkeer hebben het risico lopen om zwanger te worden. Veel jongens maken immers geen gebruik van voorbehoedmiddelen. Sommigen zouden deze eerder gebruiken bij gemakkelijke verkrijgbaarheid, maar de meesten zijn zich niet bewust van enig risico of zijn althans in de concrete situatie niet in staat de gevolgen van een ongewenste zwangerschap te beseffen. Omdat geslachtsgemeenschap in het huwelijk maatschappelijk geoorloofd is, ligt het in dit kader voor de hand om voorbereidingen te treffen en zich contraceptieven te verschaffen. De maatschappij staat afwijzend tegenover voorechtelijk geslachtsverkeer. Daarom vindt deze meestal plaats in een onberaden en clandestiene sfeer waarin de gedachte aan geboortenregeling weinig kans maakt.

IX. Tenslotte

Bovenstaande gegevens kwamen voort uit een onderzoek dat gericht is op het verschaffen van betrouwbare informatie. Dit onderzoek geeft dan ook geen antwoord op problemen, maar biedt gegevens die belangrijk genoeg zijn om rekening mee te houden. Uit de gegevens blijkt dat voorechtelijke seksuele relaties beslist niet algemeen voorkomen onder teenagers. Twee derde van de jongens en drie vierde van de meisjes uit de steekproef zijn nooit betrokken geweest bij geslachtsgemeenschap. Anderzijds betekent dit niet dat voorechtelijk geslachtsverkeer een verschijnsel is dat zich slechts bij uitzondering voordoet of zich beperkt tot een kleine minderheid. In absolute cijfers uitgedrukt hebben 350.000 jongeren onder 20 jaar ervaring in voorechtelijke geslachtsgemeenschap. In hoeverre een toekomstig soortgelijk onderzoek in Nederland dezelfde gegevens zal aantonen, blijft een vraag. Daar de Engelse en de Nederlandse maatschappij in vele opzichten vergelijkbaar zijn, vormen de gegevens van dit onderzoek op zijn minst een belangwekkende aanwijzing.

Mr. P.N. van Brederode,
Wetenschappelijk Bureau NVSH

"Het seksuele gedrag van jonge volwassenen", uittreksel van het boek van M. Schofield.

Inleiding

In "The sexual behaviour of young adults" geeft Michael Schofield verslag van het onderzoek dat hij heeft gehouden onder een groep mannen en vrouwen die hij 7 jaar geleden eveneens heeft gevraagd naar kennis, houding en gedrag op het gebied van de seksualiteit.

Het verslag daarvan vormt "The sexual behaviour of young people" (1965) (zie ook Informatie Wetenschappelijk Bureau NVSH nr. 31).

Niet alle aspecten waarover 7 jaar geleden is gevraagd, zijn nu aan de orde gekomen, tevens zijn enkele nieuwe toegevoegd.

Oude aspecten zijn seksuele voorlichting, a.c.-gebruik en seksuele omgang; nieuw zijn de hoofdstukken over geslachtsziekten en voorechtelijke zwangerschap.

Daar waar vergeleken is met de resultaten van 7 jaar geleden, wordt dit duidelijk aangegeven.

Hoofdstuk I Het onderzoek.

14% Van de 790 personen die 7 jaar geleden waren geïnterviewd, weigerde om weer aan het onderzoek mee te werken.

Er blijkt een zwakke relatie te zijn tussen het nu weigeren en het hebben van weinig opleiding en weinig seksuele ervaring (7 jaar geleden geregistreerd). Uiteindelijk zijn voor het vervolgonderzoek 376 interviews tot stand gekomen: 219 met mannen, 157 met vrouwen. (De gemiddelde leeftijd van de ondervraagden was op het moment van het tweede onderzoek 25 jaar.)

Mannen hebben mannen geïnterviewd, vrouwen vrouwen.

N naast het vraaggesprek werd men gevraagd schriftelijk een vragenlijst in te vullen, bij wijze van controle.

Van de 205 gestelde vragen waren er 70 hetzelfde als 7 jaar geleden. Deze keer waren bij sommige vragen meerdere antwoorden toegestaan (vorige keer niet).

Hoofdstuk II Scholenvoorlichting.

1) Heeft men überhaupt schoolvoorlichting gehad?

Zeven jaar geleden antwoordde 84% van de meisjes dat ze seksuele voorlichting op school hadden gehad en 45% van de jongens.

Nu, 7 jaar later, beantwoordde van dezelfde groep mensen nog maar 50% vrouwen en 32% mannen de vraag positief.

Kennelijk is men veel vergeten of vindt men de indertijd genoten schoolvoorlichting nu niet meer deze betiteling waard.

Voor wat betreft de mannen blijkt er verband te bestaan tussen het-niet-zijn-voorgelicht-op-school en het vroeg van school gaan, het niet hebben gehad van GCE (= voortgezet onderwijs) en het komen uit het werkmilieu.

Voor wat betreft de vrouwen lijkt er een lichte relatie andersom te bestaan: zij die na 18 jaar van school kwamen, voortgezet onderwijs hebben gehad, uit de middenklasse komen, hebben minder seksuele voorlichting op school gehad.

De beter opgeleide vrouwen van nu vinden, dat zij niet op school zijn voorgelicht of erg slecht (het verdient in hun ogen nu deze naam niet meer). Meisjes uit de arbeidersklasse, die rond 15 jaar van school zijn gegaan, vinden dat ze wel op school zijn voorgelicht. Deze groep is kennelijk sneller tevreden en dus het meest kwetsbaar, gezien de geringe aandacht die op scholen aan anticonceptie wordt besteed! (slechts 1% van de hele groep ondervraagden had ooit met de onderwijzer over a.c./geboortenregeling gepraat).

2) Hoe adequaat was de voorlichting op school?

Op of vóór 14-jarige leeftijd was $1/3$ van de meisjes en $1/5$ van de jongens op school voorgelicht (!), meestal in de vorm van 1 les - van de onderwijzer of soms van een arts - in veel minder gevallen in de vorm van discussie "als het zo ter sprake kwam". Maar 1 op de 10 jongens en 1 op de 5 meisjes had een cursus seksuele voorlichting gehad.

Van de hele groep voorgelichten was maar 3% tevreden.

Voornaamste klachten: de voorlichting op school kwam te laat (men dacht dat men het al wist, luisterde niet meer), de informatie was misleidend of niet interessant (men wilde vooral informatie over wat mannen en vrouwen seksueel beleven, wat hen opwindt), er werden geen nette bruikbare woorden gemeend (schuttingwoorden durfde men zelf niet te noemen als men een vraag wilde stellen).

Van de hele groep - inclusief degenen die geen voorlichting op school hebben gehad - had 80% op school meer c.q. betere informatie over seksualiteit willen hebben.

3) Geraadpleegde en gewenste bronnen.

In het recente onderzoek werden de onderwijzer en de moeder veel minder als bron genoemd dan 7 jaar geleden. Dit ten gunste van: 1) schoolvriendjes; 2) collega's op het werk (kennelijk twijfelt men als men van school af is nog aan veel zaken, gaat te rade bij collega's en krijgt ongetwijfeld verkeerde informatie); 3) boeken (het blijkt dat veel boeken pas gelezen worden als men zelf al het een en ander weet. Boeken hebben veelal een corrigerende functie) en 4) eigen ervaring.

Conclusie: Gezien de geraadpleegde bronnen is de kans groter dat men seksuele fabeltjes leert dan feiten.

Eigen ervaring wordt wenselijk geacht door een grote groep (m. 9%, j. 16%), maar dat is vnl. de groep die helemaal geen voorlichting heeft gehad (en dus niet kan vergelijken met een andere manier van kennis vergaren).

Schofield concludeert hieruit, dat de trend in de moderne opvoedkunde - kinderen zoveel mogelijk zelf laten ontdekken - niet aanslaat v.w.b. seksuele voorlichting. Aan seksualiteit zitten zoveel onzekere, geheimzinnige kanten, dat men liever door een autoriteit wil worden voorgelicht (met name door de onderwijzer).

Schofield pleit voor een taakverdeling tussen school en ouders: de meer biologische zaken (verschil man/vrouw, geboorte, conceptie) thuis, en de meer morele discussabele kwesties op school. Dit i.v.m. de barrière die veel pubers tot hun ouders ervaren doordat hun normen vaak al progressiever zijn dan die van de ouders.

Overigens acht 91% van de ondervraagde groep zichzelf in staat kinderen voor te lichten, terwijl 4 van de 10 het idee hebben niet over voldoende feitelijke informatie te beschikken. Schofield noemt dit niet erg geruststellend; men wil wel, maar zal aan zijn kinderen veel foute informatie verstrekken.

4) Effect van schoolvoorlichting op gedrag en houding.

Gedrag

Effect blijkt nihil: geen significante verschillen tussen wel en niet op school voorgelichten v.w.b. aanvangsleeftijd, relatie tot eerste partner, promiscuïteit. (van mannen met voorl. had 66% het laatste jaar slechts 1 partner gehad, mannen zonder voorl. 64%, idem vrouwen: respectievelijk 88 en 82%), voorechtelijke zwangerschap, abortus of besmetting met geslachtsziekte.

Licht verband tussen schoolvoorlichting en regelmatig gebruik van a.c., maar erg gering: 44% voorgelichten tegen 36% niet-voorgelichten gebruiken regelmatig a.c.

Houding

Effect eveneens nihil, behalve op het bewustzijn van gevaar voor besmetting met geslachtsziekten (regelrecht gevolg van repressieve voorlichting) en het bewustzijn dat men van a.c. nog niet alles weet.

Conclusie: Schoolvoorlichting maakt de mensen wel meer bewust van een aantal problemen, maar beïnvloedt niet hun gedrag.

5) Redenen voor ontbreken van effect van schoolvoorlichting.

Algemeen: uit verschillende onderzoeken blijkt dat het onderwijs veel minder invloed heeft op sociale en individuele verandering dan de omgeving thuis - verhouding van 1 : 3 (Plowden report, Douglas, Peaker, Little).

Zo ook met onderwijs op seksueel gebied, dat tevens inhoudelijk en organisatorisch erg slecht is.

Maar: in landen waar de schoolvoorlichting al jarenlang beter is (Zweden b.v.) blijkt evenmin veel effect op het gedrag (zie p. 48).

Schofield zegt hierop, dat als men verwacht het gedrag van jongeren middels schoolvoorlichting te kunnen aanpassen aan de maatstaven van de ouderen, men te "hoge" eisen stelt aan de voorlichting. (Eisen die ook niet wenselijk zijn.)

Gebleken is dat onderwijs wél de houding kan beïnvloeden.

Gezien de snel veranderende attitudes op het gebied van de seksualiteit - t.a.v. voorechtelijke seksualiteit, huwelijk, gezin, rol man/vrouw, vreemd gaan, geboortenplanning - dient het onderwijs zich te richten op het bijbrengen van een flexibele houding, opdat men de veranderende normen aankan.

N.B. Sommigen pleiten voor het afschaffen van schoolvoorlichting. Dat zou volgens Schofield erg stom zijn, aangezien gebleken is dat 72% van de bevolking vóór schoolvoorlichting is. Daarbij zou het "gat" dat dan valt onmiddellijk door de commercie worden gevuld. Uit deze ondervraagde groep had 8 op de 10 mensen meer schoolvoorlichting willen hebben.

6) Redenen van verzet van officiële instanties tegen schoolvoorlichting.

1. Angst voor bevorderen van promiscuïteit. Uit dit onderzoek niet gegrond gebleken.

2. De structuur van het onderwijs.

Het onderwijs in Engeland wordt niet centraal, maar plaatselijk geregeld.

De grote autonomie van schoolhoofden wordt alleen ingeperkt door de veelal conservatieve ouders. Het resultaat is vaak een voorzichtig compromis.

Schofield pleit daarom voor het entsameren en gaande houden van de discussie omtrent dit onderwerp.

Hoofdstuk III Geslachtsziekten.

1) Het vóórkomen.

De meest voorkomende geslachtsziekten zijn niet-specifieke urethritis: 157 op 100.000 inwoners (is geen geslachtsziekte in de zin der wet op besmettelijke ziekten), gonorrhoe: 121 op 100.000 en syfilis: 3 op 100.000.

In 1971 kwamen 150 op 100.000 inwoners voor onderzoek naar de klinieken.

Sinds 1956 is er een enorme stijging in het aantal gonorrhoe-gevallen.

Mogelijke redenen hiervoor: de jongeren (18 - 24 jarigen vormen de grootste risicogroep) zijn meer promiscu; vrouwen worden meer promiscu, wat gevaarlijk is i.v.m. het vaak niet optreden van verschijnselen van gonorrhoe bij vrouwen waardoor men niet weet dat men is besmet en zo anderen besmet; gebruik van de a.c.-pil i.p.v. het condoom (bood enige bescherming); toenemende geografische mobiliteit; de gonorrhoe-bacil wordt immuun tegen penicilline (niet alarmerend).

2) Het voorkómen.

Voorkómen kan niet, wel snel genezen.

In het algemeen geldt dat de verschillende geslachtsziekten medisch niet zo'n probleem zijn. Er bestaan afdoende behandelingen tegen, mits men, liefst in een vroeg stadium, maar in ieder geval wél naar de dokter gaat.

Een geslachtsziekte gaat nl. nooit vanzelf over en men raakt er ook niet immuun voor.

Hèt probleem bij geslachtsziekte ligt meer op sociaal niveau: door de bekende wijze van besmetting is duidelijk dat men seksueel contact heeft gehad als men geslachtsziekte heeft.

Zolang het hebben van meer dan één seksuele relatie of van een andere seksuele relatie dan die tussen gehuwde man en vrouw (prostitutie, homofilie) geen maatschappelijk geaccepteerde zaak is, zal iedere vorm van geslachtsziekte-bestrijding aan dit morele aspect aandacht moeten besteden.

3) De bekendheid van geslachtsziekten.

Deze blijkt gering te zijn: 25% van de ondervraagde mannen en 38% van de vrouwen wisten niets van het onderwerp.

Het meest bekend zijn gonorrhoe, syfilis, veel minder bekend zijn niet specifieke urethritis, platjes en trichomonas. M.a.w. de meest voorkomende ziekte (niet-specifieke urethritis) is het minst bekend.

Slechts 8% van de mannen en 4% van de vrouwen uit de ondervraagde groep wisten correct de verschillende verschijnselen te noemen. 42% Mannen en 45% vrouwen wist het ongeveer, de rest wist niets of gaf volkomen verkeerde antwoorden.

Mensen die seksuele voorlichting op school hadden gehad beschikken niet over meer kennis, maar hebben wel meer besef van de verschijnselen van de aan geslachtsziekte verbonden gevaren!

De meeste kennis (vaak verkeerde kennis) doet men op via vrienden. Daarna volgen als kennisbron boeken (22% van de genoemde boeken gaf eveneens verkeerde informatie), de school en de ouders.

Het beter geïnformeerd zijn over geslachtsziekten bleek samen te hangen met:

- het vroeg beginnen met seksuele relaties:

54% Van degenen die vóór hun 19e jaar seksuele gemeenschap hadden wist iets van geslachtsziekten, slechts 40% van degenen die er ná hun 19e jaar mee waren begonnen.

- het hebben (gehad) van meerdere partners:

61% Van de mensen die meerdere partners hadden (gehad) was redelijk op de hoogte, tegen 48% van hen die maar één partner hadden (gehad).

- sociale klasse, opleiding en salaris:

Dit verband blijkt vaak in studies over gezondheidsvoorlichting. Symptomen waren bekend bij 55% middle-class - 47% arbeidersklasse - 58% voortgezet onderwijs - 43% alleen lagere school - 56% met meer dan 25 pond per week - 47% met minder.

4) Risicogroepen.

Schofield ziet als grootste risicogroep de mensen die (ook seksueel) actief zijn. D.w.z. van hen die vóór hun 18e jaar al begonnen zijn met seksuele activiteiten, was 21% ooit besmet geweest (tegen 11% van de later gestarten).

Dat betekent niet dat zij nu nog een promiscu leven leiden, velen zijn nu (+ 25 jaar) netjes getrouwd.

Verder werd verband gevonden met de mate van extrovertie, van werkmobiliteit en van ondernemingslust.

5) Behandeling.

De helft van degenen die dachten dat ze besmet waren ging naar de huisarts, ongeveer 1/3 naar de speciale G.Z.-klinieken. De laatsten blijken dus nog een hoge drempel te hebben.

Overigens ging 1 op de 6 mensen die dachten dat ze waren besmet nergens heen!

6) Bestrijding.

Wat levert dit onderzoek op aan richtlijnen voor toekomstige bestrijdingscampagnes?

- Het taboe op seksualiteit is het kernprobleem.

Daardoor krijgt de voorlichting over geslachtsziekten niet voldoende aandacht, noch van de voorlichters noch van de potentiële patiënten.

Men erkent de kans op geslachtsziekte niet omdat men niet wil erkennen dat men seksuele relaties heeft.

- Verschijselen zijn niet bekend, evenmin als de noodzaak naar een arts te gaan indien men iets waarneemt.

- Vrouwen weten nóg minder dan mannen.

- De G.Z.-klinieken (190 in Engeland) hebben nog een hoge drempel.

- Voorlichting met alleen nadruk op de gevaren (posters met zweren, gruwelverhalen) schiet z'n doel voorbij: voegt geen relevante informatie toe, vergroot alleen de angst.

- Geen bron van kennis blijkt overheersend. Dus de gebruikelijke moeilijkheid bij seksuele voorlichting, nl. het corrigeren van verkeerde informatie die men van vriendjes heeft, doet zich hier niet zo erg voor.

Opmerking t.a.v. de H.H. Voorlichters: Uit dit onderzoek blijkt het ooit-besmet-geweest-zijn-met-een-geslachtsziekte géén verband te houden met een promiscue leefwijze op dit moment. Als argument om de geslachtsziektebestrijding te weren, wordt nl. wel gehanteerd dat effectieve bestrijding promiscuïteit in de hand zou werken!

Schofield geeft nog wat suggesties voor bestrijdingsmethoden, b.v. instellen van telefoonnummers speciaal voor informatie over geslachtsziekten (verschijnselen, verwijzingen voor behandeling).

Verder mogelijkheden scheppen voor regelmatig onderzoek, ongeacht of men verschijnselen waarneemt of niet.

Een vraag is nog of men deze onderzoeken verplicht moet stellen. Ook het zgn. contact-onderzoek - het opsporen van de partners van mensen die vermoeden dat ze besmet zijn - heeft in Engeland succes gehad: in 1970 bleek bij zo'n project 1 op de 3 onderzochte partners besmet te zijn. In de Volksrepubliek China worden geslachtsziekten met groot succes bestreden middels grote groepen para-medische medewerkers die de mensen behandelen (onderzoek en behandeling van geslachtsziekte zijn vrij eenvoudig, hoeven niet per se door artsen te worden uitgevoerd).

Hoofdstuk IV Anticonceptie.

1) Kennis + gebruik.

Van de ondervraagde groep had 1/3 deel 7 jaar geleden seksuele ervaring. Slechts 2 op de 5 jongens gebruikten a.c., 1 op de 5 meisjes. Kennis van a.c.-middelen was bedroevend slecht. Nu vindt nog 1/4 deel dat men niet voldoende weet. Het meest bekend zijn: pil, condoom, spiraaltje; chemische middelen zijn minder bekend. Vroeger gebruikte 21% van de ondervraagden regelmatig a.c., nu is dit 58%. De meest gebruikte middelen zijn: de pil (32%), condoom (25%), spiraal (3%). 23% Gebruikt nog steeds niets.

2) Waarom gebruikt men niet regelmatig a.c.?

Opvallend is dat niet-gebruikers vaak niet zo'n uitgesproken mening hebben over a.c. Men denkt er niet bij na, verwaarloost dit aspect van het vrijen. Zij die wel redenen hadden voor het niet toepassen van a.c., noemden o.a. een kind willen, geen geregelde seksuele omgang (niet voorbereid), a.c. niet plezierig vinden (!) en - m.b.t. de pil - angst voor bijverschijnselen. Ook de regelmatige gebruikers van a.c. hebben echter wel bezwaren. 36% van alle seksueel ervarenen vindt dat het seksuele plezier erdoor vermindert ("het zoiets als in bad gaan met je sokken aan"). Dit betreft voornamelijk condooms. Mannen blijken nogal negatief te staan tegenover de pil: 46% van de mannen wiens partner de pil gebruikt vindt, dat hun seksueel plezier erdoor vermindert. Slechts 4% van de vrouwen die de pil gebruiken vindt dat. Schofield verklaart de negatieve houding van mannen t.o.v. de pil uit het feit, dat hierdoor hun rol in het seksuele spel minder dominant wordt, doordat de vrouw de verantwoordelijkheid voor de a.c. op zich neemt (21% van alle ondervraagden is van mening dat alleen de man verantwoordelijk is voor a.c.). Het niet of niet regelmatig gebruiken van a.c. blijkt samen te gaan met: kerkbezoek, het behoren tot de handarbeidersgroep, het komen uit een gebroken gezin, het vroeg van school gaan, laag inkomen en het laat starten met seksuele omgang. Schofield constateert in dit onderzoek een tijds kloof van ± 5 jaar tussen de 1e seksuele ervaring en het regelmatig gebruiken van a.c. Om die te overbruggen suggereert hij o.a. distributie van a.c. door niet-medici (slechts 32% van de Engelse huisartsen heeft enige opleiding in a.c. gehad; daarbij hebben huisartsen het veel te druk om a.c.-problemen uitgebreid met hun cliënten te bespreken), het bespreekbaar maken van seksuele problemen - middels voorlichting - in "gewone" termen en het gratis verstrekken van middelen.

Hoofdstuk V Voorechtelijke zwangerschap.

1) Risicogroep.

20% Van alle ondervraagde vrouwen en 16% van de mannen is betrokken geweest bij een voorechtelijke zwangerschap.

Samenhang blijkt te bestaan met:

- het op jonge leeftijd beginnen met seksuele omgang (28% van hen die vóór hun 17e jaar begonnen, had een voorechtelijke zwangerschap; 3% van hen die ná hun 21e jaar begonnen had een voorechtelijke zwangerschap);
- het elkaar kort kennen bij de eerste gemeenschap (30% van hen die elkaar korter dan een week kennen, wordt zwanger; 5% van hen die elkaar langer dan een jaar kennen, wordt zwanger);
- het behoren tot de middenklasse (22% van alle voorechtelijke zwangerschappen komt voor in de middenklasse tegen 16% in de arbeidersklasse).

Schofield zoekt de verklaring hiervoor erin, dat vooral de meisjes uit de middenklasse seksueel actiever, onafhankelijker zijn dan die uit de arbeidersklasse: Men beschikt over meer faciliteiten - auto, eigen kamer/huis - de houding van de middenklasse t.o.v. seksualiteit is permissiever, men zit langer op school, trouwt later, dus is het risico groter dat men voor die tijd zwanger wordt.

2) Wie abortus?

De meisjes, die voortgezet onderwijs hebben genoten en voor hun huwelijk zwanger worden, gaan eerder over tot abortus: 66% tegen 9% van de meisjes die voor hun 15e jaar van school gaan. De laatsten zijn eerder geneigd te trouwen (62% tegen 22% van de meisjes met voortgezet onderwijs).

Van de hele groep ondervraagden blijkt 8% bij een abortus betrokken te zijn geweest.

De meeste gevallen betreffen gehuwde vrouwen (voor wie de Engelse wet een abortus eerder toestaat dan voor ongehuwde vrouwen).

Ongeveer de helft van de ondervraagden weet hoe een abortus kan worden verkregen, 30% weet het totaal niet.

Meisjes uit de arbeidersklasse worden minder geaborteerd en als het gebeurt, dan vaker illegaal. Belangrijke belemmerende factoren zijn hier de kosten van een abortus en de gecompliceerdheid van de verschillende wettelijke regelingen, waardoor velen niet weten wanneer ze een abortus kunnen krijgen.

Hoofdstuk VI Seksuele omgang.

1) Wanneer deed men het voor het eerst, hoe vond men het en hoe vaak doet men "het" nu?

7 Jaar geleden was 34% van de jongens (18 jaar) seksueel ervaren en 17% van de meisjes.

Op 21-jarige leeftijd was 75% van de jongens en 71% van de meisjes ervaren.

De eerste keer was meestal met een ervaren partner, gebeurde in 39% van de gevallen bij de mensen thuis, 60% was onverwacht en 57% vond het geen fijne ervaring. Uit deze onderzochte groep komt naar voren: hoe jonger men eraan begint, hoe positiever de eerste ervaring (51% beneden de 18 jaar vond het een fijne ervaring, slechts 36% boven de 21 jaar).

Op hun huwelijksdag blijkt 40% van de ondervraagden géén seksuele ervaring te hebben of slechts met hun echtgenoot.

Ook van de ongetrouwden met seksuele ervaring is in 34% van de gevallen de eerste partner een "vaste" relatie.

64% Van de mannen en 87% van de vrouwen zijn meerdere keren met de eerste partner naar bed geweest.

Voorechtelijke seksuele omgang valt samen met: later van school gaan, hoger salaris en kerkbezoek. Het ontbreken van seksuele ervaring houdt vooral verband met de inkomensgroep: 73% van alle onervarenen zit in de laagste groep. Kennelijk is hier gebrek aan voorzieningen om elkaar te ontmoeten.

Van alle ondervraagde mensen met seksuele ervaring heeft 60% meer dan 50 keer per jaar gemeenschap, 73% meer dan eens per 14 dagen.

2) Problemen n.f.

Als voornaamste probleem wordt genoemd de angst voor ontoereikendheid van eigen seksuele capaciteiten (21% mannen, 13% van de vrouwen).

Verder: minder interesse in seksualiteit (11%), schuldgevoelens in het algemeen (16% mannen, 9% vrouwen) en t.a.v. masturbatie in het bijzonder (12% mannen, 2% vrouwen) en het gevoel "oversexed" te zijn (9% mannen, 2% vrouwen).

24% Van alle mensen met seksuele problemen bespreekt die nooit met iemand.

Doet men dat wel, dan is het met partner of vriend(in). Bij voorkeur bespreekt men zijn seksuele problemen niet met deskundigen.

Overigens blijken bij gehuwden de seksuele problemen (6%) pas ná de financiële (19%) en de woonproblemen (10%) te komen.

3) Hoeveel partners?

17% Van alle ondervraagden heeft meer dan één partner gehad. 7% Van de (pas) getrouwen heeft het laatste jaar een andere partner erbij gehad.

Bij alle gehuwden + vaste verkeringen was dit 12%. In 2/3 van deze gevallen bleek de andere partner een goede bekende te zijn. 36% Heeft het aan de partner verteld.

55% Van de gehuwden kende zijn partner langer dan 2 jaar, 53% heeft daarvoor minder dan drie vaste (= langer dan 3 maanden) relaties gehad.

Schofield concludeert hieruit, dat men weinig ervaring heeft, men maakt geen (vergelijkende) keuze, men kent elkaar een poosje en trouwt uit behoefte aan zekerheid.

4) Verder is Schofield van mening, dat:

- de dubbele moraal aan het verdwijnen is, gezien de beoordeling van een stel uitspraken door deze groep 25-jarigen in vergelijking met 7 jaar geleden;
- men nu toleranter staat t.a.v. homoseksualiteit (toen 47% keurde het sterk af, nu slechts 7%);
- men over het algemeen positiever staat t.a.v. seksualiteit zonder een liefdesrelatie: 58% vindt dat dat kan (36% vindt overigens nog steeds dat het niet kan).

Wiky van Rijssel

Info- en documentatiegroep NVSH

"JEUGD EN SEKSUALITEIT"

Inleiding

In 1972 verscheen in de reeks Mededelingen Landbouwhogeschool Wageningen de analyse "Jeugd en seksualiteit tegen de jaren zeventig" van Prof. Dr. G.A. Kooy.

De uitgave bevat een nadere analyse van de gegevens, die in 1968 zijn verzameld in een landelijke enquête, uitgevoerd door Attwood Statistico in opdracht van het weekblad Margriet.

Dit was de eerste enquête naar seksuele opvattingen en gedragingen, die in Nederland op landelijke schaal plaatsvond. Hiervoor was slechts informatie verzameld onder specifieke groepen, te weten studenten en kleine groepjes van werkende jongeren. De Margriet-enquête echter benaderde een landelijk representatieve steekproef van mannen en vrouwen van 21 jaar en ouder en een eveneens landelijk representatieve steekproef van meisjes en jongens van 16 tot 20 jaar. Prof. Kooy is van mening, dat de mogelijkheden van relevante sociaal-wetenschappelijke analyse, die door de verkregen gegevens werden geboden, niet voldoende zijn benut. Het onderzoek is volgens hem in een te vroeg stadium afgesloten, reden waarom hij nu het onderzoek naar de seksuele opvattingen en gedragingen onder de groep jongeren heeft heropend.

De gegevens uit de enquête kunnen, bij nadere analyse, belangrijke indicaties verschaffen voor het beleid en de voorlichting inzake jeugdseksualiteit. In totaal werden m.b.v. een nationaal representatieve steekproef 809 mensen tussen 16 en 20 jaar geïnterviewd, 51% jongens en 49% meisjes.

In de hieronder volgende samenvatting van Kooy's analyse is de indeling van Kooy aangehouden.

Hoofdstuk I van de samenvatting bevat de voornaamste gegevens, naar aanleiding waarvan Kooy inzicht heeft verkregen in de seksuele opvattingen en gedragingen van de ondervraagde jongeren.

Vervolgens heeft Kooy de antwoorden op vragen naar opvattingen en gedragingen onderzocht op hun interne samenhang. Hierbij ging hij ervan uit, dat de individuen binnen de steekproef zich in het opzicht van seksuele opvattingen en gedragingen min of meer van elkaar onderscheiden.

Hij veronderstelde tevens een algemeen onderscheid tussen een restrictieve, op geboden en verboden berustende houding tegenover het leven en een permissieve, d.w.z. een vrijheid benadrukkende houding tegenover het leven.

De veronderstellingen werkte hij uit in een aantal stellingen, die hij toetste m.b.v. een zestal schalen:

1 gedragschaal en 5 opvattingsschalen.

De gegevens uit de enquête werden uitgezet op de schalen en de posities op de schalen onderling vergeleken, waarna de correlatiecoëfficiënten (= cijfer, dat de sterkte van de samenhang tussen twee factoren aangeeft) konden worden berekend.

Hoofdstuk II van de samenvatting geeft verslag van deze toetsing.

Hoofdstuk III bevat de pogingen van Kooy aan te tonen welke factoren van invloed zijn op de seksuele opvattingen en gedragingen van de individuen uit de steekproef.

Hier ging het duidelijk telkens om het aanwijzen van mogelijke oorzaken en het vaststellen van de onderlinge sterkte.

Op basis van onderzoek in de V.S., Engeland en in verschillende andere West-Europese landen formuleerde Kooy een aantal stellingen, waarin de relaties werden gelegd tussen opvattings- en gedrags-elementen met twaalf achtergrondfactoren.

Deze stellingen werden getoetst door de posities op de zes genoemde schalen te vergelijken met de posities, die de ondervraagden innamen ten aanzien van de twaalf achtergrondfactoren en vervolgens de correlatiecoëfficiënten te berekenen.

Ten slotte geeft Kooy een beschouwing over de maatschappelijke relevantie en het belang van het onderzoek voor verdere theorievorming op het gebied van seksuele opvattingen en gedragingen.

In Hoofdstuk IV van de samenvatting wordt hiervan verslag gedaan.

Hoofdstuk I. Gegevens betreffende seksuele opvattingen en gedragingen van jongeren.

Kooy onderscheidt aan het begrip "opvattingen" een kennis- en een houdings-aspect, respectievelijk "belief" en "attitude".

Hij omschrijft "belief" als een opvatting van iets in louter cognitieve zin, een oordeel gebaseerd op rationaliteit.

Onder "attitude" wordt in de sociale psychologie verstaan: een opvatting in de zin van een duurzaam systeem, van positieve of negatieve waarderings-, emotionele gevoelens t.a.v. een sociaal object.

Wat Kooy betreft, kunnen beide aanduidingen vervangen worden door "kennis" en "(morele) houding". Van belang is, dat men de gegevens omtrent seksuele opvattingen naar deze twee aspecten behandelt.

1. Kennis van seksualiteit

Indicaties voor de bij de ondervraagden aanwezige kennis omtrent seksualiteit vormden de antwoorden op vragen betreffende het tijdstip waarop men zwanger kan worden, anti-conceptiemiddelen, zelfbevrediging en de seksuele behoeften van man en vrouw.

De resultaten waren als volgt:

- Het bleek dat 83% van de ondervraagden wist, dat zwanger worden is gebonden aan een bepaalde periode, maar slechts 30% wist de juiste periode (ovulatie) te noemen.
- De meest bekende voorbehoedmiddelen waren achtereenvolgens: de pil, condoom, periodieke onthouding en coitus interruptus.
- Het meest veilig werden geacht de pil, condoom, periodieke onthouding en pessarium.
- 18,7% Van de ondervraagden had nog nooit van zelfbevrediging gehoord. Van hen, die wel wisten wat zelfbevrediging is was slechts 1/3 deel ervan overtuigd dat het niet schadelijk is voor de gezondheid, terwijl 24% geen oordeel had.
- De beeldvorming m.b.t. seksuele behoeften van man en vrouw bleek onjuist te zijn: slechts 33% wist, dat mannen meer seksuele behoeften hebben dan vrouwen; 48,7% dacht dat de behoeften van man en vrouw even groot zijn.

Kooy concludeert uit deze gegevens, dat de kennis op seksueel gebied onder de jeugd erg gering is en dat de vele seksuele voorlichting die in de zestiger jaren heeft plaatsgevonden kennelijk een laag rendement heeft opgeleverd.

2. Houding ten opzichte van de seksualiteit

Om bestaande houdingen van de jeugd betreffende seksualiteit vast te stellen bevatte de enquête vragen naar doel en aanvaardbaarheid van de seksualiteit in het algemeen, aanvaardbaarheid van voorbehoedmiddelen, dubbele moraal, voorechtelijke permissiviteit, erotisch romanticisme, homoseksualiteit en zelfbevrediging:

- Seksualiteit werd door 71% beschouwd als iets moois, door 24% als iets gewoons. Daarbij zag 82% de liefdesuiting tussen man en vrouw als doel van de seksualiteit.
- De helft van de ondervraagden had geen bezwaar tegen doelbewuste beperking van het kindertal, 2,3% vond dit in alle opzichten ontoelaatbaar, maar 38,7% vond het slechts onder bepaalde omstandigheden toelaatbaar. Dit resulteerde in 25% ondervraagden, die bezwaar hadden tegen het gebruik van voorbehoedmiddelen.
- In de ogen van hen, die geen overwegende morele bezwaren hadden, vond periodieke onthouding de meeste genade:
77% achtte deze methode aanvaardbaar (d.w.z. moreel aanvaardbaar), direct erna volgde de pil met 74%. Het minst aanvaardbaar vond men coïtus interruptus, maar toch werd dit nog door 50% als een juiste methode van geboortenbeperking gezien.
- 32,8% van de ondervraagden was ertegen, dat voorbehoedmiddelen beschikbaar zijn voor jongeren. De overigen wilden eerder aan meisjes de middelen verschaffen, nl. 54%, dan aan jongens, 38% (d.w.z. aan meisjes en jongens beneden de 17 jaar).
- Mocht dit al wijzen op de aanwezigheid van een dubbele moraal, deze bleek toch niet sterk te zijn:
- 80,3% vond dat jongens en meisjes evenveel vrijheden hebben, terwijl 15,5% meer vrijheden aan jongens toekende, tegen 4,2% aan meisjes.
- Uit antwoorden op vragen naar de mening over voorechtelijke vrijheden blijkt, dat men in het algemeen vond, dat een toenemende mate van fysieke intimiteit dient te corresponderen met een toenemende verbondenheid van de partners. Slechts 1,7% bijvoorbeeld vond een coïtus toegestaan als men weinig voor elkaar voelt, 56,9% als men van plan is te trouwen!
- De ondervraagde jongens en meisjes gaven verder blijk van een erg romantische instelling.
70% vond dat liefde tot bijna volmaakt geluk leidt, 42% hechtte waarde aan de maagdelijkheid van de aanstaande echtgenote (18% kan het niets schelen) en 64% voelt zich na een coïtus meer aan zijn partner gebonden.
Een romantische instelling bestaat ook t.a.v. het huwelijk: 94,1% wilde trouwen, waarvan 1/4 voor het 21ste jaar.
- Het huwelijk werd sterk geassocieerd met kinderen krijgen:
60,5% wilde 3 of meer kinderen, terwijl slechts één ondervraagde zei geen kinderen te willen.
- "Homoseksuelen moeten zoveel mogelijk vrijgelaten worden om op hun eigen manier te leven", vond 55,3% van de ondervraagden.
31,8% was echter van mening, dat de homoseksuele leefwijze tegengegaan moet worden!
- Van degenen, die ooit van zelfbevrediging hadden gehoord, vond 62% zelfbevrediging een normale zaak.

Resumerend waren de overheersende opvattingen binnen de steekproef:

"dat mannen en vrouwen op seksueel terrein gelijke vrijheid dienen te genieten; dat seksualiteit zou zijn aangelegd op de liefde tussen man en vrouw; dat seksualiteit (daarmee?) iets moois en niet iets gewoons of minderwaardigs zou zijn; dat de liefde zoiets als een panacee zou zijn; dat het krijgen van kinderen aantrekkelijk zou zijn; dat het huwelijk de verhouding is, waarbinnen de seksualiteit in haar tweeledigheid van liefde en voortplanting het best geborgen zou zijn; dat seksuele gemeenschap vóór het huwelijk echter oirbaar is mits de jongen en het meisje deze plegen onder de al of niet stilzwijgende belofte van wederzijdse trouw; dat, hoewel geboortenregeling door middel van anticonceptionalia binnen het huwelijk alleszins aanvaardbaar is, anticonceptionalia onder jongeren niet zomaar gemeengoed dienen te worden; dat zelfbevrediging acceptabel zou zijn, zij het dat deze praktijk moet worden gezien als een noodmiddel; dat homoseksualiteit geenszins gelijkwaardig zou zijn aan heteroseksualiteit, doch dat niettemin tolerantie ten opzichte van de homoseksueel geboden is". (Kooy, 1972, blz. 23, 24.)

Op grond hiervan concludeert Kooy tot een erg traditionele houding van de jeugd van 16-20 jaar, met hier en daar wat liberale trekjes.

Enkele resultaten van het onderzoek naar de seksuele opvattingen lenen zich voor vergelijking met de in hetzelfde onderzoek benaderde volwassenen.

Deze vergelijking levert het volgende op:

- Volwassenen zijn duidelijk beter geïnformeerd over voorbehoedmiddelen (vooral over pessarium en periodieke onthouding), jongeren zijn daarentegen beter op de hoogte met het ontbreken van schadelijkheid van zelfbevrediging.
- Dit resulteert in een iets toleranter houding van de jongeren t.o.v. zelfbevrediging en een iets afwijzender houding t.o.v. de morele aanvaardbaarheid en het gebruik van voorbehoedmiddelen.
- Verder zijn de jongeren wat toleranter t.a.v. voorechtelijk geslachtsverkeer, neigen zij echter sterker dan de ouderen tot het huldigen van een dubbele moraal.

Bij jong en oud is het erotisch romanticisme even sterk, evenals de intolerantie ten aanzien van homoseksualiteit.

Conclusie: Uit de vergelijking van jongeren met volwassenen:

de populaire opvatting, dat jong en oud tegenwoordig in twee volkomen verschillende werelden zouden leven, wordt door deze gegevens beslist niet bevestigd!

3. Seksueel gedrag binnen de ondervraagde groep

In tegenstelling tot de gegevens over de seksuele opvattingen binnen de groep werden de gegevens over het seksuele gedrag verkregen via schriftelijke ondervraging.

Van de 809 respondenten, beantwoordden 790 de schriftelijke vragenlijst.

De vragen betroffen het gedrag inzake uitgaan, vrijen, verliefdheid, coïtus-ervaring, homoseksuele gerichtheid, masturbatie, seksuele beleving en seksuele voorlichting:

- 9/10 deel van alle ondervraagden was ooit met iemand van het andere geslacht uit geweest en had daarmee vrij hevig gevrijd, het merendeel voor het 17e jaar.

Van de 90% die ooit met iemand waren uitgegaan wisten enkelen niet meer met hoeveel partners zij reeds waren uit geweest. Van hen die dit wel wisten was 60% met meer dan 5 partners uit geweest, waaronder 12,5% met meer dan 20 partners.

Kooy merkt naar aanleiding hiervan op, dat er kennelijk veel "trial and error" is onder de jongeren.

De eerste vrijage vond gemiddeld eerder plaats dan de eerste verliefdheid.

De antwoorden op de vraag naar gepleegde fysieke intimiteiten luidden meer ontkennend, naarmate de intimiteit groter was. Extreem: 73,9% had nooit een coïtus gepleegd, terwijl slechts 12% nooit iemands hand had vastgehouden.

- Van alle ondervraagden had 1/5 deel ooit een coïtus gepleegd, d.w.z. 178 mensen.

Van deze groep ervarenen had 60% met de eerste partner een vaste relatie (verkering of verloofd). Bij de eerste coïtus was men meestal tussen de 16 en 18 jaar, terwijl de partner wat ouder was.

92% wist bij de eerste coïtus hoe zwangerschap te voorkomen, 41% had echter geen anticonceptionele voorzorgen genomen.

De meest toegepaste methoden bij de eerste coïtus waren het gebruik van een condoom (40%) en coïtus interruptus (11%).

17% Had de eerste ervaring niet prettig gevonden, 82% vond het prettig tot bijzonder prettig en dacht dat dit ook voor de partner het geval was geweest.

Voor 2/3 deel van de mensen die ooit gecolteerd hadden, had het aantal partners hooguit twee bedragen. Uit gegevens betreffende latere coïtusbelevingen (d.w.z. meer dan één keer, kan dus ook meerdere malen met dezelfde partner zijn) blijkt, dat deze nog prettiger ervaren was dan de eerste; nu vond maar 5% het niet prettig. Men had zich ook iets beter gewapend tegen zwangerschap: nu had 33% geen voorbehoedmiddelen gebruikt.

- 15,7% Van de respondenten voelde zich in variërende mate aangetrokken tot hetzelfde geslacht: 2,3% uitsluitend, 3,2% overwegend, 10,2% enigszins. Deze 15,7% wijkt sterk af van het percentage homofielen onder de volwassenen, dat door onderzoekers meestal op 5% wordt geschat. Men dient echter te bedenken, dat de gevonden percentages onder jongeren geén prognostische waarde hebben. Misschien zal het percentage homofielen in de hele groep over een aantal jaren eveneens 5% bedragen. Indien dit inderdaad het geval is, zou het onderhavige onderzoek een aanwijzing zijn dat homofilie en heterofilie elkaar onder een niet gering percentage van de opgroeiende jeugd kunnen "beconcurreren".
- 39,7% Van de ondervraagde jongens en meisjes ontkende ooit gemasturbeerd te hebben. Tweederde van hen, die gemasturbeerd hadden, had dit vóór het 15e jaar gedaan.
46% Had of heeft ooit schuldgevoelens.
- Seksualiteit wordt door ruim de helft van de respondenten als een moelijk bestaansaspect ervaren: in de zin van zelfbeheersing door 50%, in de zin van seksuele expressie door 52%. Tegelijkertijd is seksualiteit voor velen een belangrijk bestaansaspect, getuige de 69%, die instemde met de uitspraak: "gedachten over sex beheersen mij helemaal".
- De enquête bevatte m.b.t. seksuele voorlichting alleen vragen naar het wel of niet voorbereid zijn op de eerste menstruatie of de eerste zaadlozing en naar de persoon door wie men voorbereid was. Slechts 8% van de meisjes was niet voorbereid op de eerste menstruatie. Van hen, die wel voorbereid waren, was 87% ingelicht door hun moeder. Kooy meldt, dat de rol van de vader weliswaar niet groot was, maar wel groter dan die van vriendinnetjes.
59% Van de jongens was niet voorbereid op de eerste zaadlozing. Bij de overigen had de vader de informantenrol even vaak gespeeld als de moeder. Het verschil in voorbereid zijn tussen meisjes en jongens kan mede oorzaak zijn van het verschil in reactie op de eerste ervaring:
23,6% Van de meisjes meldde, dat zij het een vervelende ervaring hadden gevonden, tegen 32,7% van de jongens.

Uit de gegevens omtrent het seksuele gedrag van de jongeren concludeert Kooy, dat de Nederlandse jeugd anno 1968 in zijn seksuele activiteiten over het algemeen vrij terughoudend en selectief is: bijna 4/5 deel had voor het 20ste jaar nog niet gecofteerd. Indien men wel een coïtus had gepleegd, dan was het in de helft van de gevallen met slechts één partner, met wie men ook meestal nog in een vaste relatie stond.

Hoofdstuk II. De interne samenhang tussen kennis, houding en gedrag.

Kooy veronderstelde dat er een verband bestaat tussen het huldigen van bepaalde seksuele opvattingen en het zich seksueel op een bepaalde manier gedragen.

"Seksuele opvattingen" werkte hij uit in:

Kennis van de seksualiteit en houding t.a.v. masturbatie, voorechtelijke permissiviteit, romanticisme en seksualiteit in het algemeen.

Bij "seksualiteit in het algemeen" veronderstelde Kooy tevens verband met de houding t.a.v. andere levensaspecten.

"Seksuele gedragingen" werd nader aangeduid met "mate van fysieke heteroseksuele toenadering".

Met deze 6 variabelen konden maximaal 15 hypothesen geformuleerd worden, waarin telkens een samenhang werd verondersteld tussen ieder van de variabelen met een andere.

Voor elk van de 6 variabelen werd een schaal geconstrueerd.

De kennisschaal bevatte 11 punten, die de respondenten wel of niet wisten. Per kwestie werd voor een fout antwoord of niet-weten een nul (0) toegekend, voor een correct antwoord een één (1). Zo kreeg men een schaal met een minimumwaarde van 0 en een maximumwaarde van 11, waarop voor iedere ondervraagde een score kon worden berekend.

De eenvoudigste houdingsschaal was de masturbatieschaal. Deze was gebaseerd op het antwoord op de vraag uit de schriftelijke vragenlijst naar het wel of niet hebben van schuldgevoelens n.a.v. masturbatie. Indien men ze had werd een 1 toegekend, als men ze ooit had gehad een 2, en als men nooit schuldgevoelens had gehad een 3.

De houding tegenover seksualiteit in het algemeen werd gemeten met behulp van een schaal, waarop uitspraken die de ondervraagden van hun oordeel voorzagen. Deze schaal bevatte niet alleen uitspraken m.b.t. seksualiteit, maar ook uitspraken omtrent andere levensaspecten.

(Kooy veronderstelde immers dat de houding tegenover seksualiteit samenhangt met de houding tegenover andere levensaspecten.)

Het algemeen principe bij de waardering van de met behulp van de uitspraken verkregen antwoorden was, dat een 0 werd toegekend aan elk restrictief antwoord, een 2 aan elk permissief antwoord en een 1 voor antwoorden, neerkomend op geen oordeel.

Bij de overige twee houdingsschalen - voorechtelijke permissiviteit en romanticisme - werden bij een aantal uitspraken steeds vijf antwoordmogelijkheden gegeven, variërend van volkomen-mee-eens tot helemaal-niet-mee-eens. De reacties van de ondervraagden werden met 1, 2, 3, 4 of 5 punten gewaardeerd en zo kon ieders score worden berekend.

De ervaringsschaal werd geconstrueerd naar aanleiding van de antwoorden die men bij de schriftelijke ondervraging had gegeven op de vraag naar het wel of niet hebben deelgenomen aan een aantal activiteiten van fysieke heteroseksuele toenadering, oplopend naar de mate van intimiteit.

Om de hypothesen te toetsen werden de scores van de ondervraagde jongens en meisjes op de verschillende schalen berekend.

Vervolgens werden de posities die men op de diverse schalen innam, onderling vergeleken en werd de sterkte van de eventueel gebleken samenhang berekend.

Bij de toetsing bleken 4 hypothesen niet, 5 hypothesen nauwelijks en 6 hypothesen sterker bevestigd te worden.

- Een restrictieve houding t.o.v. seksualiteit en het leven in het algemeen bleek vooral bij de houding t.a.v. voorechtelijke permissiviteit; hoe restrictiever in het algemeen, hoe afwijzender t.o.v. voorechtelijke vrijheden.
- Verder bleek een restrictieve houding in het algemeen samen te gaan met minder kennis van de seksualiteit en met minder ervaring op seksueel gebied.
- Weinig ervaring ging samen met weinig kennis en een afwijzende houding t.o.v. voorechtelijke permissiviteit.
- Een afwijzende houding t.o.v. voorechtelijke permissiviteit correspondeerde ook met een afwijzende houding t.o.v. masturbatie.

De variabele "romanticisme" bleek niet in het bijzonder samen te vallen met de andere vijf variabelen; deze kwam nl. overal even sterk voor.

Kooy concludeert uit bovenstaande gegevens, dat vijf variabelen duidelijk samenhangen, zodat er sprake is van twee typen jongeren:

- a. Jongeren met een restrictieve houding, die afwijzend staan tegenover voorechtelijke vrijheden en masturbatie en tevens op seksueel terrein minder ervaren en "sophisticated" zijn, en
- b. jongeren met een permissieve houding, die juist welwillend staan tegenover voorechtelijke vrijheden en masturbatie, meer weten en seksueel meer ervaren zijn.

Deze twee typen op seksueel gebied corresponderen volgens Kooy met twee algemene typen, nl. het permissieve, met de vrijheid benadrukkende houding tegenover het leven en het restrictieve, met de op geboden en verboden berustende houding tegenover het leven.

Hoofdstuk III. Factoren, die van invloed zijn op het kennisniveau, de houding en de ervaring op seksueel gebied.

Op basis van buitenlands onderzoek en eigen fantasie, heeft Kooy twaalf factoren geopperd, die van invloed zouden kunnen zijn op kennis, houding en gedrag. In dit gedeelte heeft hij dus gezocht naar oorzaken voor het weten van bepaalde zaken en het hebben van een bepaalde houding en ervaring.

Zes kennis-houdings- en gedragsvariabelen plus twaalf oorzaksvariabelen leverden 72 hypothesen op, waarin steeds twee variabelen met elkaar werden verbonden.

Bij de toetsing bleken 7 hypothesen in tegengestelde richting te wijzen:

- In tegenstelling tot de verwachtingen van de onderzoekers bleek een grotere distantie tussen ouders en kinderen te resulteren in een permissievere houding van de kinderen, vooral ten aanzien van masturbatie en erotisch romanticisme.

(Deze kinderen stonden op een meer nuchtere manier tegenover de seksualiteit.)

- Lagere welstandsklassen van het gezin en minder sociaal-politieke interesse bij de ondervraagde jongeren gingen samen met een permissieve houding t.a.v. voorechtelijke vrijheden.

- Verder bleken meisjes meer seksueel ervaren dan jongens, en kinderen van werkende moeders meer schuldgevoelens bij masturbatie te hebben dan kinderen van niet-werkende moeders.

Overigens waren de bovenstaande verbanden niet erg sterk.

De 10 hypothesen die het sterkst bevestigd werden, waren:

1. Hoe jonger men is, hoe minder kennis men bezit.
2. " " " " , hoe minder ervaren men is.
3. Hoe kerkser men is, hoe restrictiever men in het algemeen is.
4. " " " " , hoe afwijzender men staat tegenover voorechtelijke vrijheden.
5. " " " " , hoe minder ervaren men is.
6. Hoe sterker de ouderlijke controle, hoe minder ervaren de kinderen zijn.
7. " " " " , hoe restrictiever men in het algemeen is.
8. Meisjes staan meer afwijzend tegenover voorechtelijke vrijheden dan jongens.
9. Meisjes hebben ook een restrictievere houding in het algemeen dan jongens.
10. Werkende jongeren hebben een romantischer instelling dan scholieren, studenten.

Hieruit concludeert Kooy, dat ouderlijke controle en kerkseheid (d.w.z. regelmatige kerkgang, niet het behoren tot een bepaald kerkgenootschap) het meest van invloed zijn op de seksuele opvattingen en gedragingen van de jongeren.

Een intensieve ouderlijke controle en regelmatige kerkgang resulteren in een "gereserveerde", weinig ervaren houding tegenover seksualiteit.

Dat de leeftijd het kennis- en ervaringsniveau mede bepaalt, wekt geen verwondering.

Wanneer men de grote invloed van de ouderlijke controle op de opvattingen van het kind beziet en bedenkt, dat de ouderen in onze maatschappij sterk in gescheiden mannelijke en vrouwelijke gedragspatronen denken, behoeft het evenmin verwondering te verwekken, dat het geslacht van invloed is op de houding tegenover seksualiteit in het algemeen en tegenover voorechtelijke vrijheden in het bijzonder.

Dat meisjes een gereserveerder houding aannamen dan jongens, is enigszins in tegenspraak met de eerder geconstateerde bijna-afwezigheid van een dubbele moraal onder de jongeren. Kennelijk lopen de opvattingen die men verkondigt en het gedrag op dit punt niet helemaal parallel.

Hoewel het romantisch liefdesideaal bij alle jongeren leeft, is het sterker bij werkende jongeren aanwezig dan bij studenten of scholieren.

Dit is de enige variabele, waarop de sociaal-economische positie van de ondervraagde (werkende jongere versus scholier) van invloed is.

Bij de overige kennis-houdings- en gedragsvariabelen is er nauwelijks sprake van enige invloed van de sociaal-economische positie van de ondervraagde, evenmin als van de welstandsklasse van het gezin, waartoe men behoort.

Dit geeft Kooy aanleiding te vermoeden, dat de jongeren in Nederland tegen de jaren zeventig leven in een "idealistisch perspectief": levens- of wereldbeschouwelijke factoren vormen de bron van gedrag en opvattingen, in plaats van sociaal-economische factoren.

Hoofdstuk IV. De maatschappelijke en theoretische relevantie van het onderzoek.

1. Wat is de waarde van dit onderzoek voor eventuele maatschappelijke actie op het gebied van seksualiteit?

De gegevens uit de enquête en de analyse die Kooy daarop heeft gebaseerd, verschaffen enkele belangrijke aanwijzingen voor een algemeen beleid inzake seksuele voorlichting en begeleiding van de jeugd:

a. Het onderzoek heeft indicaties opgeleverd voor een grote mate van tekort in seksuele kennis onder de rijpere Nederlandse jeugd.

Het gaat hier niet zozeer om geringe kennis vanuit intellectualistisch standpunt gezien, maar om de geringe louter functionele kennis.

Dat wil zeggen: kennis die nodig is om ongewenste gevolgen van seksuele activiteiten te kunnen vermijden.

Wanneer een jongen masturbeert, maar daarbij denkt dat zelfbevrediging schadelijk is voor zijn gezondheid, is dit gebrek aan kennis in ieder geval schadelijk voor zijn psychisch evenwicht.

Wanneer een jongen en een meisje geslachtsgemeenschap hebben zonder iets te weten van menstruatocyclus, conceptierisico en betrouwbaarheid van voorbehoedmiddelen, betekent dit gebrek aan kennis een risico voor ongewenste zwangerschap.

Wanneer een jongen denkt, dat een meisje de geslachtsgemeenschap op dezelfde manier beleeft als hij, betekent dit gebrek aan kennis een verhoogde kans op persoonlijke spanningen.

De geringe kennis onder de jongeren wordt een nog ernstiger zaak, als men in aanmerking neemt, dat de jongeren hun seksualiteit als zeer belangrijk ervaren.

De geringe kennis bij de jeugd vormt een aanwijzing voor het didactisch falen van vooral de professionele voorlichters. De hoeveelheid en de inhoud van de informatie is de laatste jaren waarschijnlijk wel voldoende en juist geweest.

Men heeft zich bij de voorlichting echter te weinig rekenschap gegeven van de voorstellings- en belevingswereld van de puber en heeft daardoor verzuimd in te spelen op de daarin aanwezige ideeën van de puber zelf.

b. De Nederlandse jeugd komt uit dit onderzoek niet tevoorschijn als een revolutionaire groep.

Men gelooft, evenals de ouderen, in de onverbreekelijke samenhang tussen sex, liefde, huwelijk en voortplanting.

Aan de andere kant gelooft men niet meer in het zondige van sex, maar waardeert men seksualiteit in het algemeen als een mogelijkheid zich te uiten in een duurzame relatie.

Bepaald verontrustend noemt Kooy de werkelijkheidsvreemde verwachting, die men van het huwelijk heeft.

De romantische voorstelling die men van het huwelijk heeft, wordt door de huwelijksrealiteit vrijwel steeds tot correctie gedwongen. Een correctie, die ontgoochelender is naarmate de voorstelling romantischer is geweest. Het idealiseren van het huwelijk kan samenhangen met de negatieve houding tegenover homofilie bij een niet te verwaarlozen deel van de jeugd.

- c. Seksuele restrictiviteit en permissiviteit blijken geen klasse gebonden fenomenen.
Factoren als welstand van het gezin en sociaal-economische positie blijken geen belangrijke invloed uit te oefenen op de houding tegenover seksualiteit in het algemeen.
Wel belangrijk blijken ouderlijke controle, regelmatige kerkgang en geslacht.
De maatschappelijke positie speelt echter wél een rol bij de beleving van de seksualiteit: hoe lager de maatschappelijke status, hoe sterker de neiging tot romantisering van de seksualiteit.
- d. Met betrekking tot het seksuele gedrag van de jongeren, stelt Kooy vast, dat de Nederlandse 16-20-jarige jeugd van vier jaar geleden geén seksueel hogelijk onervaren categorie vormt.
Ongeveer een kwart van hen had één of meer keren gecoïteerd, terwijl rond tweevijfde was gekomen tot de meest vergaande vorm van "voorspelgedrag". Men gedraagt zich echter selectief: geslachtsgemeenschap vond veelal plaats binnen het kader van een affectieve relatie.
Alarmerend is echter de bevinding, dat in twee op de vijf gevallen van eerste volledige geslachtsgemeenschap geen voorbehoedmiddelen werden gebruikt, hoewel men pretendeerde op het moment van de eerste coïtus van doeltreffende anticonceptie geweten te hebben.

2. Wat is het wetenschappelijk profijt van het onderzoek?

Vormt het onderzoek een bijdrage tot de theorievorming inzake kennisverwerking, attitudevorming en gedrag op seksueel gebied binnen groepen mensen? Om die bijdrage te kunnen vormen moet het onderzoek gegevens opleveren ter verklaring van verschillen qua kennis, houding en/of ervaring in seksueel opzicht tussen individuen, maar ook tussen groepen individuen, die deel uitmaken van één grote samenleving, bijv. de westerse maatschappij.

- a. Ten eerste blijkt een nauwe relatie te bestaan tussen de ingenomen houding tegenover de seksualiteit en die, ingenomen tegenover andere aspecten van het bestaan.
Wie een restrictieve houding inneemt tegenover de seksualiteit tendert tot autoritarisme, conservatisme, ascetisme en een zonde benadrukkende gelovigheid.
Wie daarentegen een permissieve houding inneemt tegenover de seksualiteit, tendert tot een democratische instelling, vooruitstrevendheid, hedonisme en aanvaarding benadrukkende gelovigheid.
- b. De houding die wordt ingenomen, is in de vroege jeugd gevormd onder invloed van de houding van de "significante anderen", d.w.z. de opvoeders.
- c. De houding is sterk bepalend voor kennis en handelen op seksueel gebied, in die zin dat een restrictieve levenshouding kennis- en handelingsbeperkend werkt, terwijl een permissieve levenshouding kennisbevorderend en handelingsverruimend werkt.
- d. Bovenstaande oorzaak-gevolgrelatie kan worden verstoord door andere factoren die op kennis en handelen inwerken. De kans op verstoring is echter geringer, indien de sociale controle, d.w.z. de controle die de omgeving op het individu uitoefent om ervoor te zorgen, dat hij zich blijft gedragen zoals hij opgevoed is, sterker is.

Deze resultaten vormen de aanzet voor een theorie, die ons kan helpen meer inzicht te verwerven in aspecten van individueel en maatschappelijk leven, die ook in de toekomst nog van belang zullen zijn.

Enkele punten uit het literatuurrapport nr. 6 van het NISSO "De seksuele ontwikkeling van het kind", samengesteld door Ciska Winkel.

Inleiding

In "Jeugd en seksualiteit tegen de jaren zeventig" van Prof. Dr. G.A. Kooy (voor samenvatting Informatie W.B. nr. 74) worden opvattingen en gedragingen op seksueel gebied van 16 tot 20-jarigen geschetst, en wordt verwezen naar opvoeding en sociale controle als belangrijke determinanten van houding en gedrag.

Kooy's uitspraken zijn echter louter indicatief, ze bevatten geen verklaringen voor de genoemde feiten.

- Hoe zijn de geconstateerde opvattingen en gedragingen op seksueel gebied van 16-20-jarigen zo "gegroeid", hoe verloopt de seksuele ontwikkeling van het kind in de diverse leeftijdsfasen?
- Wat zijn de determinanten van deze ontwikkeling en volgens welke mechanismen werken ze?
- Welke invloed heeft de maatschappij op de waardering van de seksualiteit, m.a.w. welke waarden m.b.t. de seksualiteit vormen in onze samenleving de basis voor de opvoeding? Hoe worden ze geconcretiseerd in de opvoeding, met name in de voorlichting?

Het NISSO-literatuurrapport "De seksuele ontwikkeling van het kind" van Ciska Winkel bevat een aantal theorieën en onderzoeksresultaten, met behulp waarvan bovenstaande vragen beantwoord kunnen worden.

Het rapport verschaft meningen van vele theoretici en onderzoekers.

Ik heb geprobeerd de voornaamste omtrent ieder onderwerp weer te geven, d.w.z. dat deze samenvatting de belangrijkste standpunten tegenover elkaar zet, zonder te pretenderen tot "de enig juiste uitspraak" te komen. Dat te trachten is een zaak van onderlinge discussie, waarvoor de samenvatting slechts materiaal aandraagt.

I. Hoe verloopt de seksuele ontwikkeling van het kind?

Het rapport schetst de feitelijke ontwikkeling tot + 12 jaar, zoals die uit diverse onderzoeken blijkt.

Achtereenvolgens worden behandeld:

- a. Wat doen kinderen van verschillende leeftijden aan sex?
- b. Hoe en wanneer ontwikkelen de sociale relaties zich tussen de seksen?
- c. Wat weten kinderen over dingen die met sex te maken hebben?
- d. Wanneer ontwikkelen zich de verschillende sekses-rollen voor jongens en meisjes?
- e. Wanneer ontstaan de attitudes van het kind tegenover zichzelf als seksueel wezen en tegenover sex in het algemeen?

ad a.

Wat kinderen op verschillende leeftijden aan sex doen is sterk bepaald door de cultuur, waarin ze opgroeien. Als een cultuur sex van kinderen niet alleen toestaat, maar ook stimuleert, zijn de kinderen soms al vanaf 6, 7 jaar in staat tot actieve deelname aan volledige seksuele relaties.

Onze cultuur legt wél beperkingen op aan de sex van kinderen. Een van de gevolgen is, dat het erg moeilijk is erachter te komen wat de kinderen in onze cultuur aan sex doen.

Kinsey (1948 en 1953) heeft volwassenen gevraagd naar wat ze deden toen ze kind waren, waarop 19% van de vrouwen zich herinnerde gemasturbeerd te hebben voor de puberteit. 13% Van de mannen herinnerde zich gemasturbeerd te hebben voor hun 10e jaar, 54% voor hun 13e jaar.

Ramsey (1943) vroeg aan de kinderen (jongens) zélf wat zij aan seksuele activiteiten bedreven hadden: 22,9% van de jongens onder de 10 jaar zei wel eens gemasturbeerd te hebben, 72,6% onder de 13 jaar.

Bij Kinsey herinnerde 57% van de mannen en 48% van de vrouwen zich voor het bereiken van de puberteit seksspelletjes met anderen te hebben gedaan.

Jongens vaker met andere jongens dan met meisjes (vooral met meisjes als ze tussen 8 en 13 jaar zijn). Meisjes spelen even vaak met jongens als met meisjes, maar op verschillende leeftijden (resp. op 5 tot 7-jarige leeftijd en na 9 jaar). Meestal ging het om het tonen en bekijken van de geslachtsdelen, soms ook aanraken.

Volgens Ramsey had 64% van de jongens jonger dan 13 jaar wel eens seksspelletjes met meisjes gedaan, 38% wel eens met andere jongens. (Dit is niet in tegenspraak met Kinsey: het "vaker" met andere jongens sloeg daar op de frequentie.)

Conclusie: de volwassenen zijn kennelijk veel van hun kinderlijke activiteiten vergeten.

Overigens hebben deze seksuele activiteiten weinig met sex in de volwassen betekenis te maken.

Kinsey: de kinderen leren erdoor hoe mannelijke en vrouwelijke geslachtsdelen eruit zien, ervaren iets van masturbatie en vrijen en van de sociale waarde die vastzit aan deze activiteiten: veel van de opwinding is een reactie op het verbodene en moeilijk te scheiden van erotische opwinding.

Verder kunnen de spelletjes voor meisjes het effect hebben dat ze leren wat seksuele opwinding is. (Kinsey is nl. van mening dat de seksuele opwinding bij vrouwen veel meer een zaak van leren reageren is dan bij mannen.)

Ook Simon en Gagnon (1969) benadrukken, dat kinderlijk seksgedrag niet te vergelijken is met volwassen seksgedrag. De reacties van kinderen zijn nog veel minder beïnvloed door de manier waarop in het algemeen over sex wordt gepraat (nl. als een gevaarlijke drift die betugeld moet worden) en daardoor ook minder complex. Simon en Gagnon waarschuwen ertegen teveel continuïteit te zoeken tussen kinderlijke en latere seksactiviteiten: volwassen seksgedrag is niet te voorspellen uit kinderlijk seksgedrag.

ad b.

Volgens Broderick en Fowler (1961) is er, hoewel minder sterk dan vroeger, sprake van een latentieperiode in de leeftijd van 9 tot 14 jaar. D.w.z. dat men op die leeftijd liever vriendschappen heeft met kinderen van de eigen sekse, in tegenstelling tot jongere kinderen.

Broderick en Fowler geven een verklaring voor de scheiding van de geslachten op deze leeftijd:

- jongens en meisjes ontwikkelen zich niet even snel: meisjes liggen op deze leeftijd $\pm \frac{1}{2}$ jaar voor, zowel fysiek als intellectueel. Dit geeft verschil in interesses.
- de kinderen zijn bezig zich te identificeren met de eigen sekse en wijzen de waarden van de andere sekse af.
- onze cultuur kent duidelijk verschillend gedrag voor de seksen, dat het kind zich eigen moet maken. Dat gaat het beste als het kind zich tijdelijk isoleert van de andere sekse.

Dat er op deze leeftijd al veel voorbereiding is op latere relatievormen blijkt uit verder onderzoek van Broderick (1966). 5-Jarigen hebben al een duidelijk idee van wie in aanmerking komt als eventuele partner: leeftijdgenoten van de andere sekse uit een ander gezin.

De helft van de meisjes en bijna de helft van de jongens accepteert dan al het huwelijk als doel voor zichzelf. Dit neemt met de leeftijd toe: 61% van de jongens en 79% van de meisjes van 11 jaar wil later graag trouwen. Broderick noemt dit de eerste stap in de heteroseksuele ontwikkeling: het kind moet het huwelijk aanvaarden als aantrekkelijk doel voor zichzelf.

ad c.

In het algemeen worden in de kleutertijd vragen gesteld over waar de kinderen vandaan komen en over fysieke sekse-verschillen. Daarna komen vragen over de bevalling en tegen de puberteit vragen over de rol van de vader.

Bij een onderzoek in Israël van Kreitler en Kreitler (1966) bleken bijna alle 5-jarigen te weten dat kinderen uit de buik van de moeder komen.

Zij dachten meestal dat de baby in de buik gekomen was doordat moeder veel had gegeten, of dat de baby er altijd al was geweest.

Shirman (1968) vond in een onderzoek bij Amerikaanse studenten, dat de eerste informatie over geslachtsverkeer met 12 jaar verkregen was.

80% Van de 5-jarigen in het Israëlische onderzoek wist het fysieke verschil tussen jongens en meisjes.

In een Amerikaans onderzoek van Levin, e.a. (1972) onder lagere sociale lagen waren de percentages minder hoog: $\pm \frac{1}{4}$ van de 5-jarigen en de helft van de 7-jarigen kon jongens en meisjes herkennen op grond van seksuele verschillen.

Simon en Gagnon (1969) wijzen erop, dat ook al weet het kind alles over sex, dit meestal nog geen geïntegreerd geheel van kennis vormt, maar een complex geheel is van allerlei stukjes informatie en emotie. Vooral wat het kind door sekspelletjes

weten is gekomen hoeft hij niet met de rest van zijn kennis in verband te brengen.

ad d.

Rutter (1971) onderscheidt aan de ontwikkeling van de verschillen in sekse-rollen drie aspecten:

- de gender-rol = het zich jongen of meisje voelen. Het is waarschijnlijk dat deze met ± 3 jaar gevormd is, daarna blijkt het moeilijk het kind nog van gender-rol te laten wisselen (b.v. bij een fout bij de geboorte).

Daarbij weten kinderen van 2 jaar nog niet of ze een jongen of meisje zijn (Rabbon, 1950).

- de sekse-rol voorkeur = wat het kind zou willen zijn. Met 3 jaar is er ook al een sterke neiging aan het eigen geslacht de voorkeur te geven, die daarna nog sterker wordt.
- de sekse-rol normen = het aannemen van gedrag en attitudes, die horen bij zijn sekse. In iedere cultuur bestaan verschillen in gedrag tussen mannen en vrouwen. In onze cultuur tonen vrouwen minder agressie, meer afhankelijkheid en passiviteit, en minder seksueel verlangen dan mannen. Het verschil in agressiviteit blijkt al bij kinderen van + 2 jaar (Kagan, 1964). Als ze 4, 5 jaar zijn ontstaan er duidelijke verschillen in gedrag en interesses, die toenemen tot + 8, 9 jaar (Rutter, 1971).

ad e.

De attitude van het kind tegenover zichzelf als seksueel wezen wordt voor een groot deel al gevormd in de eerste 6 levensjaren.

Broderick (1970): uit de reacties van zijn ouders en anderen leert het kind wat mag en wat niet, wat onbehoorlijk is en wat normaal.

Volgens Kinsey (1948) ligt het patroon van attitudes tegenover sex zo goed als vast bij het einde van de puberteit. Ook als mensen denken, dat ze zoveel vrijer tegenover sex staan dan vroeger, doen ze zelden iets dat in tegenspraak is met de vroeg ontwikkelde attitudes.

Kinderen ontwikkelen dus een bepaald seksueel gedrag, maken zich bepaalde kennis en een houding eigen, gaan relaties aan, kortom zij worden op seksueel gebied "gesocialiseerd". D.w.z. zij maken een proces door, waardoor zij uit de grote variatie van gedragsmogelijkheden die elk individu bij de geboorte heeft, hun feitelijk gedrag ontwikkelen, dat beperkt is tot de variatie van wat gebruikelijk en aanvaardbaar is volgens de maatstaven van hun groep.

II. Volgens welke mechanismen werkt dit socialisatieproces?

Welke gedrags-, houdingselementen liggen bij de geboorte al vast en welke worden aangeleerd?

Hoe is de onderlinge sterkteverhouding?

Het literatuurrapport geeft eerst de invloed van biologische, daarna van de aangeleerde factoren op:

1. de ontwikkeling van de seksuele motivatie.
2. de ontwikkeling van de seksuele voorkeur (homo/hetero).
3. de differentiatie van de sekse-rollen.

a. Het aandeel van biologische factoren op de seksuele ontwikkeling.

- a. 1. Invloed van biologische factoren op de ontwikkeling van de seksuele motivatie van het kind.

Uit onderzoek blijkt, dat de seksuele motivatie van volwassenen beïnvloed wordt door hormonen: een abnormaal grote of kleine produktie van androgenen (= "man-netjes makende" hormonen) gaat samen met verhoging of vermindering van de seksuele motivatie (Rutter, 1971).

De androgenen zijn voor een deel verantwoordelijk voor de vergrote seksuele interesse bij het begin van de puberteit: daarvoor is de produktie erg klein, tijdens de puberteit stijgt de produktie vooral sterk bij jongens.

hoeverre de invloed van de vergrote androgenenproductie direct of indirect is, is niet duidelijk: hormonale veranderingen zijn niet zonder meer genoeg voor psycho-seksuele rijpheid. Kinderen die lichamelijk de fysieke puberteitsverschijnselen op vroege leeftijd vertonen (menstruatie, zaadlozing op 8, 9 jaar), blijven gewoonlijk op seksueel gebied kinderlijk, tenzij ze door anderen als seksueel volwassenen worden behandeld (Rutter, 1971). Met andere woorden: naast biologische factoren spelen psychologische factoren een rol bij de ontwikkeling van de seksuele motivatie: mensen moeten leren met sex om te gaan.

In onze cultuur hebben kinderen niet geleerd om sex prettig te vinden.

Schofield (1965) vond bijv. dat veel jongeren hun eerste coïtus niet prettig vonden en het dan ook een hele tijd niet meer probeerden.

Ook bij de ontwikkeling tot aan de puberteit zijn er aangeboren en aangeleerde aspecten te onderscheiden. Veranderingen in hormonen spelen geen rol, die zijn er vrijwel niet voor de puberteit. Er zijn wél fysieke mogelijkheden, die in de loop van de ontwikkeling een rol gaan spelen: jongetjes hebben vanaf de geboorte erecties, als reflex op een gevulde blaas of darm. Later komt het uit nieuwsgierigheid betasten van de geslachtsdelen. Dit geeft een prettig gevoel. Zo wordt gaandeweg de erotische component bij het aanraken van de geslachtsdelen belangrijker. (Broderick, 1966)

2. Het aandeel van biologische factoren in de ontwikkeling van de seksuele voorkeuren, vooral de ontwikkeling van homo/heteroseksualiteit.

Is er een fysiologisch verschil?

Er zijn maar weinig aanwijzingen voor het bestaan van een fysiologisch verschil tussen hetero- en homoseksuelen:

(Meestal) zijn er géén chromosoom-afwijkingen of hormonale bijzonderheden die homoseksualiteit kunnen verklaren (Rutter, 1971).

Kallmann (1952) vond, dat als tweelingen homoseksueel zijn, eenenigen vrijwel altijd beiden homoseksueel zijn; tweeënigen zijn maar in 11,5% van de gevallen allebei homoseksueel.

Verder vond hij, dat homoseksuelen in het algemeen meer broers hebben dan heteroseksuelen (mannen), en komen ze vrij laat in de kinderreeks (moeder is wat ouder). Op grond hiervan zoekt Kallmann de verklaring van homoseksualiteit in de richting van biologische factoren.

Barnouw en Stern (1963) betwijfelen de noodzaak om een genetische factor te veronderstellen bij het verklaren van homoseksualiteit: dat homoseksuelen vaak de jongere kinderen in het gezin zijn, is volgens hen een kwestie van interactiepatronen in die gezinnen. Als de ouders al betrekkelijk oud zijn, speelt bijv. de vader minder met de kinderen, en is er voor het jongetje minder mogelijkheid zich te identificeren met de ouder van dezelfde sekse.

M.a.w. Barnouw en Stern geven een psychologische verklaring van homoseksualiteit.

Money (1963) zoekt de verklaring van homoseksualiteit meer in de indirecte invloed van biologische kenmerken. Aangeboren verschillen in temperament of fysieke kracht leiden tot verschillende verwachtingspatronen van anderen, bijv. het zachte tengere jongetje wordt anders behandeld dan de forse knaap.

Zowel de indirecte invloed van biologische factoren als de identificatie als gevolg van interactiepatronen suggereren een rol van "het leren" door het kind bij de ontwikkeling van zijn seksuele voorkeur.

a. 3. Invloed van biologische factoren bij de ontwikkeling van de verschillen tussen de sekse-rollen.

Een biologische factor die van directe invloed kan zijn op het verschil in gedrag tussen de seksen in de prenatale werking van de androgenen. Die invloed werd geconstateerd in een onderzoek onder hermafrodieten. Meisjes die voor de geboorte onder invloed hadden gestaan van een abnormale hoeveelheid androgenen (en die mede als gevolg daarvan als hermafrodieten geboren werden), hadden veel mannelijke interesses (Money en Ehrhardt, 1968).

Uit hetzelfde onderzoek blijkt echter, dat het gevoel een jongen of een meisje te zijn (gender-rol) voornamelijk tot stand komt door de opvoeding.

Vrijwel alle mensen in het onderzoek, bij wie sommige lichamelijke factoren in tegenpraak waren met de sekse, waarin ze waren opgevoed, voelden zich behoren tot het geslacht, waarin ze waren opgevoed. Dat er een directe biologische invloed is op de ontwikkeling van de verschillen in gedrag tussen jongens en meisjes zou ook kunnen blijken uit het feit, dat jongens al meer agressiviteit vertonen, als ze nog niet weten dat ze jongens zijn (nl. met 2 jaar).

Hamburg en Lunde (1966) verklaren dit met de veronderstelling dat de androgenen invloed hebben op die gedeelten van de hersenen die later het agressief gedrag moeten regelen.

Maar ook de grotere agressiviteit van kleine jongetjes kan vanuit de opvoeding verklaard worden: ouders zouden meer agressie accepteren van jongens dan van meisjes, gaan anders om met jongens dan met meisjes, waardoor het agressieve gedrag bij jongens meer wordt aangemoedigd (of minder afgeremd).

Waarschijnlijk is er ook een indirecte invloed van biologische verschillen tussen mannen en vrouwen. Door fysieke verschillen zijn mannen en vrouwen niet geschikt voor hetzelfde soort werk. De werkverdeling heeft invloed op allerlei verwante activiteiten en vervolgens op gedragspatronen en attitudes. Even waarschijnlijk is het echter, dat niet-biologische factoren invloed hebben op de ontwikkeling van de verschillende sekse-rollen voor man en vrouw, gezien de grote variaties die bestaan tussen culturen in wat als mannelijk en wat als vrouwelijk wordt beschouwd.

b. De seksuele socialisatie van het kind.

Bij de bespreking van het aandeel van biologische factoren in de seksuele ontwikkeling van het kind bleek al, dat die invloed moeilijk af te bakenen is van de aangeleerde aspecten in de ontwikkeling.

Er zijn wel biologische invloeden, maar ervaring en leren zijn zowel bij dieren als bij mensen (waarschijnlijk nog) belangrijker. Hieronder wordt nagegaan volgens welke mechanismen kinderen leren verschillende aspecten van hun seksualiteit te ontwikkelen.

b. 1. Leerprocessen bij de ontwikkeling van de seksuele motivatie en vaardigheden.

Het literatuurrapport noemt een aantal factoren, die bij het aanleren van de seksuele motivatie en vaardigheden een rol spelen.

- Sociale ervaring: bij experimenten van Harlow (1962 en 1969) met rhesus-apen bleek, dat het contact met de moeder of met leeftijdgenoten noodzakelijk was voor de ontwikkeling van de seksuele motivatie en vaardigheden. De twee soorten contacten konden elkaar min of meer vervangen (het gaat hier om het intieme fysieke contact).

Ook bij mensen speelt de vroege sociale ervaring een dergelijke rol. Broderick (1970): vroege ervaringen met lichamelijke tederheid en emotionele reacties zijn van fundamenteel belang voor de "verregaand niet-verbale vaardigheden in partnerschap-relaties".

- Culturele regels en sociale verwachtingen.

Uit vergelijkend onderzoek tussen culturen blijkt, dat de leeftijd waarop de seksuele motivatie zijn grootste sterkte bereikt, verschillend is per cultuur. Als er in de jeugd alle mogelijkheden zijn tot experimenteren en oefening ontwikkelen de seksuele motivatie en vaardigheden zich al vroeg. Dat in onze cultuur die mogelijkheden er niet of nauwelijks zijn heeft tot gevolg, dat de mensen als ze volwassen zijn nog moeten leren hoe ze maximale bevrediging kunnen vinden in seksuele relaties (Ford en Beach, 1951).

Simon en Gagnon (1969) leggen de nadruk op de sociale verwachtingen, die een rol spelen in de seksualiteit. Voor hen is de seksuele ontwikkeling in de eerste plaats het leren van "sexual scripts": het kind moet leren om situaties met een erotische inhoud te onderscheiden van andere situaties. De sociale verwachtingen bepalen of er in een situatie sprake kan zijn van seksuele motivatie.

- Imitatie.

In onze cultuur speelt imitatie door kinderen van volwassenen soms een rol, als bijv. door woonomstandigheden de kinderen erbij zijn als de ouders seksueel contact hebben. Meestal zijn de mogelijkheden tot imitatie beperkt tot t.v., film, boeken en wat leeftijdgenoten doen.

- Genitale prikkeling, seksuele spelletjes.

Spitz en Wolf (1949) komen op grond van hun onderzoeken tot de conclusie dat genitale stimulatie geen invloed heeft op het voorkomen van genitaal spel bij baby's. Er is wel een verband tussen de relatie met de moeder en het voorkomen van genitaal spel, maar dat impliceert niet noodzakelijk rechtstreekse genitale aanraking. Over de invloed van seksuele spelletjes op de latere seksuele motivatie zijn de meningen niet unaniem: Berelson en Steiner (1964) vonden in verschillende culturen verband tussen seksuele ervaring in de puberteit en latere bevredigende seksuele relaties. Volgens Kinsey hebben seksuele spelletjes in de kinderjaren soms wel en soms niet een positieve werking op de latere seksuele motivatie en vaardigheden. Het laatste zou vooral het gevolg van de reacties van volwassenen zijn, waardoor schuldgevoelens en trauma's ontstaan.

Kagan en Moss (1962) zijn, evenals Simon en Gagnon (1969) van mening dat seksueel gedrag tijdens de kinderjaren weinig kan voorspellen over het seksueel gedrag van de kinderen als ze volwassen zijn geworden.

b. 2. Leerprocessen bij de ontwikkeling van de seksuele voorkeur.

In onze maatschappij bestaat de norm, dat alleen "normaal" geslachtsverkeer met een geliefd persoon van de andere sekse een juiste vorm van seksuele activiteit is. De basis voor het aanvaarden van de norm wordt al vroeg gelegd: kinderen van 5 jaar weten al, dat je alleen kunt trouwen met iemand van het andere geslacht, en accepteren vrij snel daarna het huwelijk als doel voor zichzelf.

De meeste schrijvers zoeken de verklaring voor de ontwikkeling van de seksuele voorkeur in het gezin. Het gezin kan op talloze manieren invloed uitoefenen:

- de ouders leggen de basis voor de heteroseksuele ontwikkeling door het kind te leren dat het fijn is later te trouwen, en dienen zelf als voorbeeld.
- de ouders bepalen voor een groot deel de mate van identificatie met de eigen sekse.

Broderick (1966) noemt hiervoor een aantal voorwaarden o.a. de ouder van dezelfde sekse moet niet te streng of te slap zijn, ouders moeten het biologisch geslacht van hun kind accepteren, etc.

- een belangrijke, maar minder directe functie van het gezin bij de ontwikkeling van de seksuele motivatie is het gevoelig maken van het kind voor sociale controle. Het gezin brengt het kind een behoefte-aan-goedkeuring-door-anderen bij, de zgn. sociale motivatie (Maccoby, 1968).

Zo verkrijgt het gezin een indirecte invloed op de latere waarden van het kind. De moraal van de kinderen ontwikkelt zich verder betrekkelijk onafhankelijk van hun ouders. Een veel grotere invloed hebben hierbij de leeftijdgenoten (Praget, 1948).

Ook Kentler (1970) noemt het gevoelig maken voor maatschappelijke invloeden een van de belangrijkste functies van het gezin. Hij schetst de ontwikkeling als volgt:

bij de zuigeling wordt de basis voor het socialiseringsproces gelegd door de vorming van een positief affectieve relatie tussen ouder en kind.

Daarna wordt bij de zindelijkheidstraining het kind gevoelig gemaakt voor instrumentele en afkeurende reacties van de ouders. Dan is seksuele opvoeding zonder straffen mogelijk: het kind wordt stelselmatig van de sex afgeleid. Het heeft tóch belangstelling voor sex en ontwikkelt daardoor schaamte- en angstgevoelens, die ervoor zorgen, dat het kind de maatschappelijke waarden op dit gebied overneemt, zodat het daar zekerheid aan kan ontlenen.

b. 3. Leerprocessen bij de ontwikkeling van de verschillende sekse-rollen.

Bij de beschrijving van de rol, die biologische verschillen spelen in de ontwikkeling van verschillen in gedrag tussen man en vrouw, bleek er naast het verschil in agressiviteit tussen mannen en vrouwen, slechts een indirect effect van biologische factoren, nl. door de invloed die zij hebben op allerlei culturele regels. (Bijv. verschil in lichaamskracht leidt tot een bepaalde arbeidsverdeling en uiteindelijk tot verschil in gedragsnormen.)

Deze culturele regels zelf hebben waarschijnlijk de grootste invloed op het ontstaan en handhaven van de verschillende sekse-rollen.

Hoe worden de verschillende sekse-rollen op het kind overgedragen?

Verscheidene factoren spelen een rol:

- identificatie met de ouder van dezelfde sekse. Bij sommige schrijvers neemt de identificatie de voornaamste plaats in, bij de verklaring van het leren door het kind van de sekse-rollen. Bij anderen is identificatie een ondergeschikte factor. Voor identificatie van het kind met de ouder van dezelfde sekse is nodig, dat het kind lichamelijk en gedragsmatig overeenkomsten ziet tussen zichzelf en de ouder, dat het de positie van de ouder ziet als begerenswaardig, dat het kind zich gesteund voelt door de ouder, etc.
- verschillen in de opvoeding van jongens en meisjes. Ten eerste verwachten volwassenen verschillende dingen van kinderen, naargelang het jongens of meisjes zijn, en stellen zij andere idealen. Deze weerspiegelen zich in de opvoeding. Jongens worden voor andere dingen "beloond" dan meisjes. In de tweede plaats passen de ouders verschillende methoden van opvoeding toe bij zoons en dochters. Jongens krijgen vaker fysieke straf, bij meisjes werken de ouders meer met onthouding van liefde. De verschillende opvoedingsmethoden hebben op zichzelf al een verschillend effect: "psychologische" strafmethoden, protectie door de moeder, en beheersing van agressie hebben (op beide seksen) een "feminiserend" effect (Sears en Alpert, 1965).
- identificatie met het abstracte idee van wat mannelijk en wat vrouwelijk is. Lyvnn (1969) legt er de nadruk op, dat je dit moet onderscheiden van de identificatie met de ouders, want: jongetjes van 4 jaar die zich nog voornamelijk met hun moeder identificeren, gedragen zich toch anders dan meisjes van dezelfde leeftijd.

Volgens Lynn krijgt het jongetje van de vrouwen in zijn omgeving een betrekkelijk stereotype beeld van de mannelijke rol geschetst. Met die cultureel bepaalde rol moet hij zich identificeren. Het jongetje heeft het dus moeilijker dan het meisje, dat zich gewoon met haar moeder kan identificeren. Dit leidt tot een andere manier van probleem oplossen bij het jongetje. Het meisje kan zonder meer imiteren, en reageren op de stimuli van de moeder, het jongetje moet de verschillende waarschuwingen herstructureren en daaruit abstraheren hoe hij zich moet gedragen.

b. 4. Leerprocessen bij de ontwikkeling van de algemene attitude tegenover sex.

Behalve de seksuele motivatie, voorkeur en rol ontwikkelt het kind ook een algemene attitude tegenover sex. Belangrijk is hierbij het taalgebruik van de ouders. Uit een onderzoek van Sears, Maccoby en Levin (1957) bleek, dat het taalgebruik van de ouders m.b.t. sex vaak neerkomt op "non-labeling" en "mis-labeling", respectievelijk het niet benoemen en het onjuist benoemen van dingen die met sex te maken hebben.

Op deze manier wordt er wel een attitude tegenover sex gevormd door de ouders, maar vermeden wordt erover te praten.

Diverse gevolgen zijn mogelijk:

de seksuele motivatie wordt niet versterkt; de kans stijgt dat het kind er later moeite mee heeft om sex te begrijpen en zonder angst te accepteren. (Kans op correctie door de realiteit is klein); het kind leert niet discrimineren op seksueel gebied, alles is taboe, waardoor het past krijgt van angst en schuldgevoelens. Het taalgebruik en de hele attitudevorming m.b.t. sex door ouders en leeftijdgenoten maken dat er langzamerhand een begrip van sex bij het kind ontstaat, dat overeenkomt met het begrip van sex van de meeste leden van onze cultuur. Dit heeft nog maar weinig met lichamelijke processen te maken, maar veel met sociaal culturele verwachtingen, waarmee het kind kennis maakt via de opvoeding. De volgende vraag is: "wat bepaalt de inhoud van de seksuele opvoeding?" of:

III. Welke waarden liggen ten grondslag aan de seksuele opvoeding in onze maatschappij? En: hoe worden ze in opvoeding en voorlichting geconcretiseerd?

In het algemeen is er in onze cultuur geen sprake van een gemeenschappelijk waardensysteem m.b.t. sex, maar meer van een cluster van negatieve attitudes.

Van Ussel (1968) spreekt hierover als het "anti-seksueel syndroom": van de componenten der seksualiteit worden alleen die aanvaard, welke binnen het kader van het huwelijk de voortplanting dienen. Het syndroom is duidelijk tegen het lichamelijke en de lust gericht. De opvatting "dat sex binnen het huwelijk hoort", is betrekkelijk uniek in vergelijking met opvattingen in andere culturen.

(Volgens Murdock (1949) bestaat deze opvatting slechts in 3 van de 115 culturen, waarvoor voldoende informatie m.b.t. seksuele taboes bestaat.)

Margaret Mead (1961) constateert, dat iedere maatschappij iets doet om het huwelijk in stand te houden, maar dat zeer weinig maatschappijen levenslange monogamie vereisen na een enkele keuze!

Verscheidene schrijvers hebben ter verklaring van deze strengheid verband gezocht met andere elementen in onze maatschappij:

- met de verburgerlijking, die de laatste eeuwen heeft plaatsgevonden (Van Ussel, 1968)
- met het relatief hoog opleidingsniveau, waardoor trouwen en kinderen krijgen moeten wachten (Sears, Maccoby en Levin, 1957)
- met de ascense en zuinigheidsidealen uit het begin van het kapitalisme (Kentler, 1970).

In het algemeen dient in onze welvaartsmaatschappij met zijn nadruk op consumptie, prestatie, concurrentie en uitbuiting de seksualiteit als compensatie voor de maatschappelijke druk. De sex krijgt daardoor een bijzondere betekenis, en wordt omgeven met diverse garanties, die ervoor moeten zorgen, dat de sex niet voor iedereen is (dan devalueert de sex), maar gereserveerd wordt voor mensen die leven in een vorm, die functioneel is voor de maatschappij.

Die vorm is het gezin.

Huwelijk en gezin hebben een duidelijke functie in onze maatschappij zowel voor de maatschappij als voor het individu.

Volgens Vincent (1966) kan een industriële maatschappij niet bestaan zonder het gezinssysteem. Het gezin past zich gemakkelijk aan aan de veranderende eisen van het sociaal systeem:

het draagt de veranderde normen over op zijn leden.

De schrijvers van Kommune 2 (1969) zien het gezin als "de socialisatie-instantie bij uitstek voor het kapitalistische systeem", omdat het door een autoritaire opvoeding die vijandig staat tegenover de lust, karakters vormt die zich schikken naar degenen, die boven hen staan. Vroeger had het gezin meer functies (zoals de opleiding van de kinderen); die heeft het echter grotendeels verloren. Het gezin blijft nog bestaan door de economische afhankelijkheid van vrouwen en kinderen. Vincent ziet als primaire functie van het gezin voor het individu, dat het een flexibele sociale eenheid vormt, waarin tijd en tolerantie bestaan voor individuele behoeften.

Van Ussel beschrijft hoe langzamerhand "het gezinsgevoel" en de romantische liefde tussen man en vrouw de basis zijn geworden voor het huwelijk.

In de meeste andere culturen wordt romantische heteroseksuele liefde als iets raars en onpraktisch beschouwd (Reiss, 1960), maar onze maatschappij heeft er belang bij deze elementen te koesteren en te beschermen, en stelt de duurzame liefdesbetrekking tussen twee mensen als ideaal.

Wat vereenvoudigd weergegeven komt het hier op neer:

- de moderne industriële samenleving heeft socialisatie-instanties nodig, die ervoor zorgen, dat sommige leden bereid zijn aan het productieproces deel te nemen en andere leden een verzorgende taak op zich nemen;
- het gezin is daartoe het geschikte instrument;
- om huwelijk en gezin zo aantrekkelijk mogelijk te maken wordt de seksualiteit gereserveerd voor binnen het huwelijk.

Dit alles heeft tot gevolg, dat seksuele uitingen van kinderen streng worden afge-
wezen.

Bij een vergelijking die Whiting en Child (1953) maakten van 75 culturen, waaronder de Amerikaanse middenklasse, bleek dat in andere culturen de kinderen in de eerste plaats niet agressief mochten zijn; in de Amerikaanse cultuur leerden ze vooral zindelijk te worden en zich seksueel in te houden.

Daarbij bestaan binnen de westerse cultuur weer variaties in de houding tegenover kinderlijke seksualiteit. Dit zijn vooral verschillen in houding tussen de sociale klassen:

middenklasse-ouders vinden meer goed dan ouders uit de lagere klassen (Bronfenbrenner, 1958).

De twee gesignaleerde waarden "sex binnen het huwelijk" en "verbod van kindersex" worden geconcretiseerd in de seksuele opvoeding en voorlichting.

a. De seksuele opvoeding

Een gevolg van het anti-seksuele syndroom is dat het kind moet leren zich te schamen voor alles wat met sex te maken heeft. De ouders schamen zich er echter al zo voor, dat zij er niet over durven praten.

et leerproces moet dus indirect geschieden. Dit indirecte proces is er voornamelijk op gericht de sex voor het kind te neutraliseren: sex mag niets bijzonders zijn. De benadering van sex in de opvoeding is volgens het Amerikaanse onderzoek van Sears, Maccoby en Levin (1957) erop gericht iedere vorm van stimulatie te vermijden.

- Zij beschrijven verschillende methoden om het neutraliseren te bereiken, o.a.:
 - voorkomen van stimulatie, b.v. kinderen slapen gescheiden, gaan niet tegelijk in bad, moeten op slaapkamerdeur van de ouders kloppen voordat ze binnenkomen;
 - veranderen van stimulatie: afleiden;
 - mislabeling: herdefiniëren van de situatie, b.v. "bloot kan niet want dan vat je kou";
 - non-labeling: vermijden te benoemen;
 - onwetend houden.

Zo'n neutraliserende opvoedingshouding is vooral een kenmerk van de middenklasse. Newson en Newson (1968) vonden, dat er in de lagere klassen een nog duidelijker afwijzing van de seksualiteit van kinderen bestaat: i.p.v. neutraliseren is hier meer sprake van onderdrukken.

Ook Bronfenbrenner (1958) vond dit verschil bij een overzicht van opvoedingspraktijken: moeders uit de middenklasse waren permissiever tegenover seksuele activiteiten van hun kinderen dan moeders uit de lagere klassen.

N.B. Dit kan een aanwijzing zijn, dat de conclusie van Kooy (1972), dat de sociaal-economische positie van het gezin van de ondervraagde geén rol speelt bij de vorming van zijn opvattingen en gedragingen op seksueel gebied niet juist is. Want: ook Kooy vond een grote invloed van de factor "opvoeding". Hoewel zijn bevindingen op de Nederlandse situatie slaan, is het aannemelijk, dat de opvoeding (ook in Nederland) sterk beïnvloed wordt door de sociaal-economische klasse waarin het gezin zich bevindt.

b. De seksuele voorlichting

Met de uitbreiding van het anti-seksueel syndroom werd de seksuele voorlichting tegelijk een noodzaak en een probleem: hoe meer de wereld van de jongeren gedeseksualiseerd werd, hoe meer belang aan het seksuele werd gehecht, hoe groter de behoefte aan seksuele informatie werd en hoe minder het mogelijk was deze informatie te verstrekken.

Het schaamtegevoel speelt een duidelijke rol: de ouders willen niet, dat het kind hen als seksuele wezens gaat zien.

Gagnon (1965) signaleert het gevaar, dat de ouders hun eigen angst voor alles wat met sex te maken heeft, overdragen op hun kinderen. Hij prefereert daarom de informele voorlichting door leeftijdgenoten. Andere schrijvers (o.a. Berge, Spock) wijzen op de schadelijke gevolgen van een te vroege voorlichting: het zou te veel van de onrijpheid van het kind eisen. Uit empirisch onderzoek blijkt overigens dat voor de meeste mensen de leeftijdgenoten de eerste bron van informatie zijn geweest: Gagnon vond in Amerika 75%, Schofield: 62% jongens en 46% meisjes in Engeland, V.d. Veen: 60% in Nederland (in een onderzoek van niet-NVSH-leden), de SIN-enquête leverde + 75% op.

De aard van de formele voorlichting (d.w.z. door de ouders) is bijna altijd conservatief. Doordat er geen gemeenschappelijk waardensysteem op seksueel gebied bestaat en er niet of indirect over sex gepraat wordt, bestaat grote onzekerheid over seksuele normen met daarbij de angst voor abnormaal te worden aangezien. Het enige waardensysteem dat dan openlijk kan worden aangehangen is het meest conservatieve. Dat leidt ertoe dat de inhoud van de formele voorlichting veelal bepaald wordt door de grootste puritein.

Van Ussel heeft een aantal voorlichtingsboekjes van na de 2e wereldoorlog bekeken. Zijn bevindingen zijn illustratief voor het hierboven gestelde en volgen tot slot van de samenvatting. Van Ussel concludeerde, dat:

- de boekjes bijna allemaal gaan over sex in dienst van de voortplanting.
- het seksuele steeds meer wordt voorgesteld als uitdrukking van de liefde tussen de gehuwde man en vrouw.
- voorhuwelijkske en jeugd-sex niet aanvaard wordt, slechts verontschuldigd met "een toegeving uit menselijke zwakte aan een overmatige biologische drang". De beste huwelijksvoorbereiding is onthouding.
- wat de jongeren zélf willen niet belangrijk is. "Eerst liefde, dan sex" is de leuze. De liefde moet kennelijk dienst doen als onderdrukkingsmiddel van de sex.

Tenslotte:

Opvoeding en voorlichting blijken belangrijke determinanten van de seksuele opvattingen en gedragingen van de jeugd. De vraag is nu: hoe groot is de schade die men kan aanrichten met een "verkeerde", van seksuele vooroordelen uitgaande, opvoeding en voorlichting?

M.a.w. hoe groot is de invloed van de socialisatie op de latere seksbeleving?

Verschillende schrijvers nemen aan, dat de latere beleving van de seksualiteit wordt beïnvloed door de seksuele socialisatie: bij de seksuele opvoeding wordt de later gewenste beleving van de seksualiteit zelfs als uitgangspunt genomen. (Zie onder IIIa en b.)

Volgens Kinsey (1948) verandert iemands attitude tegenover sex nog maar weinig na zijn puberteit, en is dus grotendeels bepaald door de socialisatie tot die tijd. Echter: Wát oorzaak en gevolg is bij de overeenkomst tussen de kinderlijke en de volwassen attitude tegenover sex, is moeilijk te bepalen.

Onderzoekgegevens zijn slechts bekend over de invloed van de bron van voorlichting op het latere seksuele gedrag, en over de invloed van de socialisatie op ander dan seksueel gebied op de persoonlijkheidsvorming van het kind en dus op zijn seksuele beleving en gedrag.

- Invloed op latere seksuele beleving en gedrag van de bron van voorlichting:

In het algemeen wordt weinig verband gevonden tussen later seksueel gedrag en de formele, d.w.z. van de ouders of op school ontvangen, voorlichting.

Bij het onderzoek "Sex in Nederland" (1969) bleek geen invloed van de formele seksuele voorlichting op het seksueel gedrag van adolescenten.

Ook Ehrmann (1959) vond voor beide seksen géén verband met de bron van voorlichting. Ehrmann vond wél verband tussen de volledigheid van de voorlichting en het voorhuwelijkske seksgedrag bij jongens. Schofield (1965) vond eveneens verband bij jongens: als ze met 12 jaar al van alles wisten, waren ze in hun adolescentie seksueel actiever. De veronderstelling hierbij is, dat het zelfvertrouwen van de jongens gestimuleerd wordt door de volledigheid van de voorlichting.

Zigler en Child (1969) onderzochten de invloed van de formele seksuele voorlichting op de mogelijkheid tot orgasme bij de vrouw, en constateerden, dat er géén verband bestond.

N.B. Geen van de schrijvers heeft de invloed van de manier en inhoud van de seksuele voorlichting onderzocht, slechts de bron of de volledigheid!

Invloed van socialisatie op andere gebieden op het latere seksuele beleven en gedrag.

Er zijn een aantal factoren in de opvoeding die, via hun invloed op de hele persoonlijkheidsvorming, invloed hebben op de latere beleving van de seksualiteit. Zo leiden autoritaire en anti-autoritaire opvoedingsmethoden tot verschillende persoonlijkheden, met verschillende attitudes tegenover sex en liefde (Adorno, 1950). De autoritaire attitudes houden o.a. in: isolering van de seksuele impulsen van de rest van de persoonlijkheid, weinig affectie, uitbuitende benadering van partnerkeuze, ambivalente houding t.a.v. andere sekse (bewondering en wrok), en sterke sekse-rolidentificatie, vooral bij jongens.

De anti-autoritaire methode leidt tot een attitude die o.a. inhoudt: in het algemeen meer een persoonlijke op liefde gerichte benadering van de partner, meer oog hebben voor eigen onvolkomenheden, zoeken naar onrealistische liefde (vaak gefrustreerd), aanvaarden van de eigen sensualiteit.

Buiten de opvoedingsmethoden zijn ook de verschillende sekse-rollen voor jongens en meisjes en de sociale klasse waarin het kind opgroeit van belang voor zijn latere seksueel beleven en gedrag (Kagan en Moss, 1962).

Conclusie: Al kan je niet aangeven in welke mate de opvoeding bepalend is voor het latere beleven van de seksualiteit, duidelijk is wel, dat met name de opvoedingsmethode, het benadrukken van de sekse-rollen, de sociale klasse en de volledigheid van de voorlichting van invloed zijn. De bron van de voorlichting doet minder ter zake, of het kind nu voorgelicht wordt door ouders, school of vriendjes maakt weinig uit. Over de manier, waarop het beste voorlichting gegeven kan worden, verschaft het literatuurrapport helaas verder geen gegevens. Hiervoor zij verwezen naar de samenvatting van "Sex op school", van Peter Brückner (W.B.-info nr. 75).

Leven en seksualiteit, Utrecht, 1962.

Wiky van Rijssel
Wetenschappelijk Bureau

Kagan, J.C., J. Moss, Sex education and social development, in: Socialization and dysfunction, Philadelphia, 1962.

Kurland, R.A., E.T. Lewis, Sex hormones in the development of sex differences in human behavior, in: The development of sex differences, New York, 1962.

Kurland, R.A., The heterosexual differential status in children, in: American psychologist 17, 1962.

Kurland, R.A., Transition and significance of sex types and sex role identity, 1964.

Kagan, J., J.A. Moss, Birth to maturity, New York, 1962.

Kalichman, S.J., Genetic aspects of sex differentiation and sexual orientation, in: Journal of sex research, 1963.

Kentler, L., Seksuele opvoeding, Utrecht, 1971.

Shaney, A.G., W.B. Fowery, G.B. Martin, Sexual behavior in the human male, Philadelphia, 1965.

Shaney, A.G., W.B. Fowery, G.B. Martin, s.a. Sexual behavior in the female, Philadelphia, 1963.

Geraadpleegde literatuur:

- Adorno, T.W., E. Frenkel-Brunswik, D.J. Levinson, The authoritarian personality, New York, 1950.
- Barnouw, V., J.A. Stern, Some suggestions concerning social and cultural determinants of human sexual behavior, 1963.
- Berelson, B., G.A. Steiner, Human behavior; an inventory of scientific findings, New York, 1964.
- Broderick, C.B., Kinder- und Jugendsexualität; sexuelle Sozialisierung, 1970.
- Broderick, C.B., Sexual behavior among pre-adolescents, in: Journal of social issues 12, no. 2, 1966.
- Broderick, C.B., S.E. Fowler, New patterns of relationships between the sexes among pre-adolescents, in: Marriage and family living 23, no. 1, 1961.
- Bronfenbrenner, U., Socialization and social class through time and space, in: Maccoby, E.E., Th.M. Newcomb, E.L. Hartley, Readings in social psychology, New York, 1958.
- Ehrmann, W., Premarital dating behavior, New York, 1959.
- Ford, C.S., F.A. Beach, Vormen van seksueel gedrag, Utrecht, 1970.
- Gagnon, J.H., Sexuality and sexual learning in the child, in: Psychiatry 28, 1965.
- Gagnon, J.H., W. Simon, Sex education and human development, in: Sexual function and dysfunction, Philadelphia, 1969.
- Hamburg, D.A., D.T. Lunde, Sex hormones in the development of sex differences in human behavior, in: The development of sex differences, Stanford, 1966.
- Harlow, H.F., The heterosexual affectional system in monkeys, in: American psychologist 17, 1962.
- Kagan, J., Acquisition and significance of sex typing and sex role identity, 1964.
- Kagan, J., H.A. Moss, Birth to maturity, New York, 1962.
- Kallmann, F.J., Genetic aspects of sex determination and sexual maturation potential in man, 1963.
- Kentler, H., Seksuele opvoeding, Utrecht, 1971.
- Kinsey, A.C., W.B. Pomeroy, C.E. Martin, Sexual behavior in the human male, Philadelphia, 1948.
- Kinsey, A.C., W.B. Pomeroy, C.E. Martin, e.a. Sexual behavior in the female, Philadelphia, 1953.

- Kommune 2, Versuch der Revolutionierung des bürgerlichen Individuums; Kollektives Leben mit politischen Arbeit verbinden!, Berlin, 1969.
- Kooy, G.A., Buitenechtelijk geslachtsverkeer, in: Sex in Nederland, Utrecht, 1969.
- Kreidler, H. en S., Children's concepts of sexuality and birth, in: Child Development 37, 1971.
- Levin, S.M., Sexual discrimination in children, in: Journal of child psychology, 1972.
- Lynn, D.B., The process of learning parental and sex-rol identification, New York, 1969.
- Maccoby, E.E., The development of moral values and behavior in childhood, 1968.
- Mead, M., Seksualiteit en temperament, Utrecht, 1963.
- Money, J. Factors in the genesis of homosexuality, 1963.
- Money, J., A.A. Ehrhardt, Prenatal hormonal exposure: possible effects on behavior in man, London, 1968.
- Murdock, G.P., Social structure, New York, 1949.
- Newson, J., E. Newson, Four years old in an urban community, 1968.
- Ramsey, G.V., The sexual development of boys, 1943.
- Reiss, J.L., Premarital sexual standards in America, New York, 1964.
- Rutter, M., Normal psychosexual development, 1971.
- Schofield, M., The sexual behavior of young people, London, 1965.
- Sears, R.R., E.E. Maccoby, H. Levin, Patterns of child rearing, New York, 1957.
- Sears, R.R., L. Rare, R. Alpert, Identification and child rearing, Stanford, 1965.
- Shipman, G., The psychodynamics of sex education, 1968.
- Simon, W., J.H. Gagnon, On psychosexual development, Chicago, 1969.
- Spitz, R.A., K.M. Wolf, Auto-eroticism, 1949.
- Ussel, J.M.W. van, Afscheid van de seksualiteit, Den Haag, 1970.
- Ussel, J.M.W. van, Geschiedenis van het seksuele probleem, Meppel, 1968.
- Ussel, J.M.W. van, Voorlichting over voorlichting, in: Sekstant 50, 1970.
- Veen, Y.M. van der, Seksuele voorlichting aan jongeren, Den Haag, 1963.
- Vincent, C.E., Familia spongia; the adaptive function, 1966.
- Whiting, J.W.M., J.L. Child, Child training and personality, New Haven, 1953.
- Zigler, E., J.C. Child, Socialization, 1969.

Samenvatting van "Seks op school" door Peter Brückner

I. Inleiding

Doel van het boek is duidelijk te maken wát een moraal van seksuele bevrijding betekent voor de voorlichting en opvoeding. Seksueel gedrag maakt deel uit van het totale gedragspatroon van ieder mens. Het totale gedrag wordt voor een groot gedeelte bepaald door de maatschappelijke omgeving, waarin het zich afspeelt. Dus óók het seksuele gedrag hangt ten nauwste samen met de maatschappelijke omgeving.

In de huidige westerse maatschappij signaleert Brückner twee ontwikkelingen:

1. Het bestaan van goede betrouwbare voorbehoedsmiddelen (pill) maakt het mogelijk dat we erotisch en voortplanting als twee afzonderlijke dingen kunnen zien. Men kan genieten van seks, zonder zorg om zwangerschap. M.a.w. de mens heeft de kans zich een stuk seksuele vrijheid te verwerven, dat plaats laat voor tederheid en genot.
2. Dit genieten van een stukje vrijheid wordt echter onmogelijk gemaakt.

Orzaken:

- In onze produktie/consumptie-maatschappij heeft seks de betekenis gekregen van ruilprodukt, onderwerpsmiddel, prestatiesymbool. Genot en tederheid zijn gedegradeerd tot bijkomstige factoren. Het seksuele klimaat is vercommercialiseerd.
 - In plaats van vriendelijkheid en tederheid heerst in onze maatschappij "geinstitutionaliseerde haat". De onrechtvaardige verdeling van macht en bezit creëert een sfeer van vijandigheid, waarin bijvoorbeeld de scholen seksuele contacten tussen de kinderen strenger bestraffen dan geweldsdelicten, en waarin het strafrecht strengere straffen kent voor seksuele activiteiten van volwassenen met kinderen dan voor moord.
 - Ook seksuele voorlichting en opvoeding dragen de sporen van de zakelijke vijandige verhoudingen. Verklaring van het seksuele en tegelijkertijd onderdrukking ervan worden benadrukt: Weliswaar verschaffen ouders en scholen in het algemeen meer en betere informatie dan vroeger, maar de hele voorlichting is gericht op het afremmen i.p.v. het bevorderen van de seksualiteit. Men wijst de jeugd op seksuele plichten, ermee verbonden voordelen (meisjes!) en verzuimt de kern van de seksualiteit, tederheid, solidariteit, te noemen.
- Dese discrepantie tussen mogelijke en feitelijk bestaande seksuele vrijheid tracht Peter Brückner te verklaren. Hij doet dat door eerst wat feitelijke gegevens omtrent seksueel gedrag en attitudes van de jeugd te bezien en vervolgens in te gaan op de relatie tussen het seksueel gedrag van de jongeren en hun sociale milieu, waarbij speciale aandacht voor de rol van de voorlichting.
- Ten slotte maakt Brückner duidelijk, dat de bestaande gedragingen en attitudes niet op zichzelf staan, maar ten nauwste samenhangen met de ontwikkeling van de kapitalistische produktiewijze.

II. Feitelijke gegevens over seksuele gedragingen en opvattingen van jongeren:

Seksuele gedragingen.

1. Schofield ondervroeg 15-19-jarigen en constateerde dat 22% van de jongens en 47% van de meisjes bij hun eerste coïtus negatieve ervaringen hadden opgedaan (schaamte, angst, eigenlijk niet fijn vinden).

Zeker speelt angst voor zwangerschap een rol, maar beslist niet alle teleurstellingen zijn hieraan toe te schrijven, gezien het redelijke peil van de huidige anti-conceptiemiddelen.

Belangrijker is, dat de teleurstelling voortkomt uit het niet voorbereid zijn op zinnelijk genot.

Seksueel genieten is niet iets dat men instinctief doet, men moet het leren. In seksuele voorlichting die de jongeren krijgen wordt verzuimd de seksualiteit te verfijnen, te cultiveren. Het genotsaspect wordt naar een duistere achtergrond geschoven, waardoor men bij de eerste coïtus (en ook daarna) een behoorlijke kans heeft teleurgesteld te worden.

2. Het niet voorbereid zijn op seksuele activiteiten uit zich ook in de vele "spontane" eerste coïtussen.

Volgens Schofield had slechts 14% van de jongens en 15% van de meisjes zich de eerste coïtus bewust voorgenomen. Voor de rest van de ondervraagden gebeurde het doordat de omstandigheden toevallig gunstig waren. Het geringe gebruik van voorbehoedsmiddelen behoeft dan geen verwondering meer te wekken.

3. Cijfers over de tweede coïtus tonen aan, dat (in Engeland) meer dan de helft van de jongens en driekwart van de meisjes meer dan één keer met hun eerste partner sliepen. De vaak teleurstellende ervaring van de eerste coïtus schijnt toch niet veel invloed te hebben op de verstandhouding tussen de partners!

Statistieken onthullen ook een verband tussen de duur en intensiteit van een relatie en de seksuele ervaring van de partners: Jongeren met ervaring op het gebied van geslachtelijke omgang blijven langer bevriend met hun partner dan jongeren zonder deze ervaring.

Verder wordt de frequentie van de geslachtsomgang vaak bepaald door de aard van de relatie: Het aantal vaste vriendschappen en verlovingsen was procentueel zeer hoog bij de jonge mensen die regelmatig geslachtsomgang hadden.

Evenals vele andere deskundigen, ziet Schofield in deze drie gegevens - meerdere malen slapen met de eerste partner, verband tussen ervaring en langere duur van een relatie en vaste relatie bij meerdere malen geslachtsomgang - een bewijs van de monogame instelling van de jeugd.

Promiscuïteit ligt beslist niet in haar aard, integendeel, men komt veelal tot een definitieve relatievorming die veel weg heeft van een huwelijk met de bijbehorende regels van trouw en standvastigheid.

4. Brückner constateert verschil in coïtuservaring tussen de schoolgaande en de werkende jeugd: Op hun negentiende jaar had slechts 29% van de mannelijke en 19% van de vrouwelijke scholieren hun eerste coïtus achter de rug, tegen resp. driekwart en tweederde van de werkende jongens en meisjes. Dit verschil is wel geringer in vergelijking met de vorige generaties, maar het blijft aanzienlijk.
5. Over het algemeen hebben zich in het seksuele leven van de jeugd niet zulke grote veranderingen voorgedaan. Weliswaar blijkt uit de statistieken een zekere toename van voorechtelijk geslachtsverkeer, maar de voorechtelijke partnermobiliteit is daarbij teruggelopen. Men verandert minder vaak van partner dan de mensen die vroeger voorechtelijk geslachtsverkeer hadden. De huidige voorechtelijke seksualiteit is monogaam en mondt gewoonlijk uit in een huwelijk.
6. Het ideaal van de romantische liefde viert nog hoogtij! Dit blijkt uit het onderscheid dat men ook tegenwoordig nog maakt tussen seks en liefde. Vroeger was dit in de zin van seks = laag, lichamelijk, animal, en liefde = geestelijk, onaards, buitengewoon. Tegenwoordig blijkt het onderscheid uit de schijnbaar progressieve bewering, dat seks eigenlijk niet verschilt van andere behoeften zoals eten en drinken. "Liefde" daarentegen is iets héél anders, totale harmonie, samensmelten van lichaam en ziel, etc.

Wil men dan seks en liefde verenigen dan stelt men wel erg hoge eisen aan de beleving van de seksualiteit: Het wordt een doodernstige zaak, het spel-element gaat verloren.

7. Anderzijds geeft de jeugd tegenwoordig ook blijk van een zeer zakelijke instelling. Het seksuele genot wordt dikwijls bedorven door het feit, dat twee partners elkaar als een soort koopwaar gaan beschouwen. In onze industriële maatschappij wordt ook de seksualiteit onderworpen aan de principes van vraag en aanbod. Men schat de "ruilwaarde" van de partner, tracht de eigen ruilwaarde zo hoog mogelijk op te voeren door bijvoorbeeld veel geld uit te geven aan consumptiegoederen en ook op seksueel gebied "prestaties" te willen leveren. Dit blokkeert het genieten van de seksualiteit.

Opvattingen van de jeugd over seks en huwelijk:

Brückner constateert dat de meerderheid van de schoolgaande jeugd in de seksuele verdrukking leeft:

1. Pas wanneer er sprake is van "liefde" - en dan bedoelt men meestal een monogame relatie die tot een huwelijk leidt - is 90% van de ondervraagde studenten voor premaritale geslachtsomgang. Van de studenten keurt 56 tot 65% buitenechtelijke relaties af. De meerderheid staat achter de bestaande echtscheidingswetten.
Als redenen voor de innige verbondenheid van genot, genegenheid en huwelijk suggereert Brückner de bedreiging van de grote stad en vooral het vervreemde karakter van de arbeid die men verricht, waardoor de mensen ondergedompeld worden in anonimiteit en monotomie. Het gezin wordt dan een toevlucht, een reddingsboei.
2. ± 10% van de ondervraagde studenten huldigt een dubbele moraal: Stelt prijs op maagdelijkheid, de half koloniale status van de vrouw, positie van man als hoofd van het gezin.
Men wil graag trouwen: 2 op de 3 meisjes-voor het 25ste jaar. De dubbele moraal is onder werkende jongeren sterker aanwezig: 42% vindt bijv. de man het hoofd van het gezin.
3. Er blijkt een grote onverdraagzaamheid onder de jongeren te bestaan t.a.v. homoseksualiteit: In Denemarken vond men 41% van de jongeren met een negatieve houding t.o.v. homoseksuelen, waarvan 13% zich agressief toonde.
Ook hier blijkt verschil in houding tussen werkende jongeren en scholieren. Brückner concludeert hieruit enerzijds een relatie tussen kennis en tolerantie en anderzijds tussen sociale klasse en tolerantie.
De groep die normaal de minst machtige is, voelt zich in het geval van homoseksualiteit behoren tot de grote heteroseksuele meerderheid en zet zich dan ook agressief af tegen de homoseksuele minderheid.

III. Verband tussen seksuele opvattingen en gedragingen van jongeren en het sociale milieu waartoe zij behoren.

In het bovenstaande is al verschillende keren melding gemaakt van verschil in gedrag en attitude tussen scholieren en werkende jongeren. In dit verschil komt de rol, die het sociale milieu speelt bij de ontplooiing van de seksualiteit van de jongeren duidelijk tot uiting. Brückner zegt letterlijk: "Het sociale en individuele leven van de intellectuelen (of van de intellectuelen in wording) speelt zich inderdaad op een "hoger" niveau af dan dat van de arbeiders en kleine beamtten. Zij blijven een soort elite".

Concreet betekent het verschil in "niveau" o.a. dat bij de eerste groep het voorspel langer duurt, men vaker naakt is, het licht aan blijft tijdens het vrijen, etc.

Het sociale milieu is de voornaamste oorzaak van het verschillende seksuele gedrag en wel via diverse factoren:

1. Werkende jongeren missen het associatief denkvermogen en de nodige fantasie, die nodig zijn voor het experimenteren met het eigen lichaam en dat van de partner om zo de mogelijkheden ervan te ontdekken. Oorzaak van het ontbreken van associatievermogen en fantasie is de werksituatie van werkende jongeren, waarin zij vaak afhankelijk zijn, elkaars rivalen zijn en weinig initiatief kunnen tonen. Het gevolg is dat zij afstompen in een vijandige sfeer, die geen ruimte laat voor erotische gedachten.
2. Materieel verkeren werkende jongeren in ongunstige omstandigheden: Slechte behuizing, weinig vrije tijd, vermoelend werk.
3. Werkende jongeren weten vaak niet hoe aan voortehoudmiddelen te komen en zijn überhaupt slecht voorgelicht: Hun ouders zijn niet in staat het probleem van de seksuele relaties te "verwoorden".
4. Werkende jongeren zitten erg vast aan de traditionele man/vrouw-rolpatronen en aan het ruilprincipe, concurrentiegeest, prestatiedrang, waardoor het hun onmogelijk is van seks te genieten. Generatieconflicten komen bij werkende jongeren minder voor dan bij scholieren; "werkende jongeren integreren zich te goed in de bestaande systemen". Al vóór het huwelijk stellen zij zich de rollen van man en vrouw duidelijk voor, waardoor de kans op gemeenschappelijke bevrediging van gelijkwaardige partners alleen maar kleiner wordt.

De resultaten van het een en ander zijn duidelijk merkbaar:

- Werkende jongeren beginnen vroeg met seksuele omgang. Wat zij in hun werk missen proberen ze te compenseren in seksuele relaties. Dit lukt niet doordat zij niet de kans hebben gehad hun fantasie en eigen mogelijkheden te ontwikkelen. Hun seks-beleving wordt daardoor gekenmerkt door repressie en primitiviteit.
- Als reactie vormt men zich een traditioneel ideaalbeeld van "de ware partner", die altijd uit een hogere klasse is. Om zoveel mogelijk kans op het verkrijgen van zo'n partner te hebben, grijpt men vooral uiterlijke middelen aan. Men richt zich volkomen op het "ruilprincipe", wil zich zo duur mogelijk verkopen.
- Om snel uit de ellende te raken wil men snel trouwen (met een partner uit dezelfde klasse), een woning inrichten, kinderen krijgen, etc. Men integreert zoals gezegd volkomen in de bestaande systemen. Het ideaal wordt nooit benaderd. Brückner noemt hier het gevaar van het gefrustreerde autoritaire gezin, dat een uitstekende voedingsbodem vormt voor het fascisme!

Maar de werkende jongeren vormen wel de overgrote meerderheid van de jeugd: Met 16 jaar zit nog maar 22% op school, de rest van de jeugd werkt. M.a.w. de seksuele revolutie (pil → vrijheid) gaat aan de meerderheid van de jeugd voorbij! Zij die er wel van genieten, de scholieren, bevonden zich reeds in een bevoorrechte positie.

IV. De rol van de voorlichting

Een belangrijke factor, volgens welke het sociale milieu invloed heeft op de beleving van de seksualiteit van de jongeren is de voorlichting, zowel de algemeen maatschappelijke als de seksuele voorlichting. Brückner gaat hier in op de seksuele voorlichting. Seks is géén kwestie van reflexen, maar moet aangeleerd worden.

Hoe?

Vroeger (middeleeuwen) maakten de kinderen al vroeg met vele aspecten van de seksualiteit kennis via spelletjes van en met volwassenen: Genitale contac-

ten tussen volwassenen en kinderen werden openlijk aangemoedigd. Tegenwoordig zijn dergelijke contacten taboe. Zij vinden nog wel plaats, maar in een sfeer van incest en verkrachting, wettelijk strafbaar. Het is allerminst bewezen, dat seksspelletjes van kinderen met volwassenen schadelijk voor het kind zijn, integendeel, het is heel goed mogelijk, dat er echt sprake is van een liefdesrelatie. Wat het seksuele contact wel schadelijk maakt is de straf die men ervoor toekent en die de ervaring voor het kind tot een traumatische kan maken. Moet men dan seksuele contacten tussen ouderen en kinderen als de methode van voorlichting aanprezen? Zover gaat Brückner niet. Het is één methode, maar beter is dat kinderen in seksspelletjes met elkaar leren wat genot en tederheid betekenen. Deze spelletjes tussen kinderen moet men stimuleren.

Hoe is de huidige situatie in de doorsnee-gezinnen?

De ouders zien hun kinderen veelal als hun eigendom, waarmee ze alles mogen doen. Dat varieert van kindermishandeling tot het met verboden verhinderen van de zinnelijke ontplooiing van het kind van jongs af aan.

De kinderen passen zich aan aan de ouderlijke normen, wat hun latere seksuele emancipatie ernstig bemoeilijkt. Dit geldt vooral voor de lagere klassen, maar de scholieren zijn er, wat dit betreft, niet veel beter aan toe. Nergens worden seksuele relaties aangemoedigd, positief benaderd. Niemand tracht van zijn kinderen goede minnaars te maken!

Men dient zijn kinderen te leren hun partner nooit als willoos object te beschouwen, maar wél als lustobject met een eigen wil en karakter.

Dit verwaarloost men in de opvoeding en voorlichting. In plaats ervan leert men zijn kinderen het ruilprincipe en tucht, gehoorzaamheid. Over seks wordt niet of zo min mogelijk gepraat: De seksuele behoeften worden gereduceerd tot een genitale drang tot ontlading, de sfeer wordt gedeseksualiseerd.

Dit geldt ook voor de seksuele pedagogiek op scholen, vormingscentra; deze is eveneens gericht op seksuele repressie.

Tegelijkertijd brengt de vercommercialisering van de seks mee, dat vele strenge seksuele normen niet meer zo nauw worden genomen; de seksdof in de massamedia, het bestaan van de pil, prikkelt de jeugd tot meer seksuele vrijheden. De mogelijke seksuele vrijheid kan echter een bron van frustratie worden, als niet een "nieuwe moraal" wordt ontwikkeld, met een vriendelijker gezicht. En pas in een maatschappij waar solidariteit, gelijkwaardigheid en vriendelijkheid de relaties tussen mensen bepalen, kan iedereen leren wat genot in een mensenleven kan betekenen. Een dergelijke maatschappij eist echter wel andere productie-, machts- en bezitverhoudingen!

V. Het einde van de burgerlijke seksuele moraal

Aan de ene kant is de moraal wat minder streng geworden (het maagdevlies staat niet meer zo centraal, jongens doen hun eerste ervaring niet meer op bij prostituees, er is meer voorechtelijke omgang, minder angst voor zwangerschap), anderzijds zijn de mensen op seksueel gebied helemaal niet veel vrijer dan vroeger, ze genieten nog steeds niet van de seks. Het huwelijk, de heersende machtsverhoudingen, zedelijke normen en de vercommercialisering van de seks drukken de echte seksbeleving (het genieten) doed.

Daarbij zijn de kansen op genot en geluk ook nog erg oneerlijk verdeeld tussen de verschillende lagen van de bevolking.

Toch signaleert Peter Brückner voortekenen en voorspelt hij de ondergang van de burgerlijke moraal op seksueel gebied: Deze moraal zal aan eigen tegenstrijdigheden - immanent aan het laat-kapitalistische systeem - ten ondergaan.

- Enerzijds het aanmoedigen van irrationeel consumptiegedrag, behoeftenbevredestiging ter verhoging van de produktie en anderzijds het benadrukken van industriële discipline, creëren een scherp onderscheid tussen werkgedrag en vrijetijdsgedrag, met diametraal tegengestelde gedragsregels. Spanningen zijn het gevolg.
- De functies die het gezin uitoefent vormen ook niet bepaald een consistent geheel: Intimiteit, bescherming, maar tegelijkertijd onderdrukking van de vrouw, van de seksualiteit en het aanmoedigen van de consumptie (ook van seks).
- Moderne voorlichters à la Oswald Kolle wijzen op de ondergang van de klassieke burgerlijke seksuele moraal, maar zij doen dit in een steriele filmwereld, bevestigen en spelen in op alle bestaande vooroordelen omtrent huwelijk, rol man/vrouw.
Hun taak is die van de middenklasse, de lagere klasse krijgt niet de kans om fantasie en eigen mogelijkheden op seksueel gebied te ontwikkelen.

Nogmaals: De burgerlijke seksuele moraal zal ten gronde gaan, niet als gevolg van emancipatie en bevrijding, maar in een dialectisch proces, immanent aan deze maatschappelijke orde.

Voor werkelijke bevrijding van het individu is het noodzakelijk, dat de machts- en bezitsverhoudingen, in casu de politieke en economische structuren worden gewijzigd!

Wilky van Rijssel,
Wetenschappelijk Bureau.

Bibliotheek en Documentatiecentrum NVSH,
Postbus 64,
Den Haag
Tel. 070- 469709

december 1976

NVSH-bibliotheek
tijdelijk gesloten

LITERATUURLIJST: JEUGDSEKSUALITEIT.

De boeken en tijdschriftartikelen in deze lijst zijn geselecteerd uit materiaal in de bibliotheek van de NVSH aanwezig. Tevens zijn in de bibliotheek ook nog literatuuropgaven te vinden van materiaal bij andere bibliotheken verkrijgbaar.

BOEKEN

- AMENDT, G. Haschisch und Sexualität; eine empirische Untersuchung über die Sexualität Jugendlicher in der Drogensubkultur. Stuttgart, Enke, 1974. 124 blz.
Via literatuuronderzoek en een enquête onder jongeren omtrent seksualiteit wordt een verbinding gelegd tussen seksualiteit en druggebruik.
- BRODERICK, C.B. Kind, jeugd en seksualiteit. Utrecht, Spectrum, 1971. 155 blz.
Samenvatting van psychologisch en sociologisch onderzoek over kinder- en jeugdseksualiteit. De culturele bepaaldheid van het seksueel gedrag krijgt veel nadruk.
Ook in het Duits aanwezig.
- BRUCKNER, P. Seks op school. Antwerpen, Nederlandse boekhandel, 1972. 138 blz.
D.m.v. statistisch materiaal wordt de samenhang vastgesteld tussen opvoeding, milieu, geluksopvattingen en het seksueel gedrag van jongeren. Ook in het Duits aanwezig.
- DRIESSEN, M. Determinanten van anticonceptiegebruik bij minderjarigen; een literatuurstudie met richtlijnen voor een survey. Den Haag, Vereniging Stimezo-Nederland, 1974. 156 blz.
Literatuurstudie naar achtergronden van anticonceptiegebruik door jongeren.
- GERADTS, W.F. Sex van 12 tot 20. Den Haag, PSVG, 1971. 14 blz.
Brochure voor jongeren over hun(seksuele) ontwikkeling tussen 12 en 20 jaar.
- HAAN, H. de, en P. van Brederode. Feiten over jeugdseksualiteit. Den Haag, NVSH, 1970. 93 blz.
Inventarisering van een aantal onderzoeksgegevens en een overzicht van problemen op het terrein van de jeugdseksualiteit.
- KOOY, G.A. Jeugd en seksualiteit tegen de jaren zeventig. Wageningen, Veenman, 1972.
Uitgewerkt onderzoek van de Margriet-enquête: Sex in Nederland.
- MODELLFALL Skandinavien; Sexualität und Sexualpolitik in Dänemark und Schweden. Reinbek, Rowohlt, 1970. 268 blz.
Discussie o.a. over seksuele opvoeding en seksueel gedrag van Zweedse en Deense jeugd.

- OSOFSKY, H.J. The pregnant teenager; a medical, educational and social analysis.
Springfield, Thomas, 1968. 136 blz. Problemen in relatie tot seksuele opvoeding, anticonceptie en abortus worden belicht.
- REISS, I. Sexuele normen.
Utrecht, Spectrum, 1971. 249 blz.
Via vier stelsels geeft de auteur - socioloog - de normen aan die het voorechtelijk seksueel gedrag bepalen.
- SCHMIDT, G. und V. Sigusch. Arbeiter-Sexualität; eine empirische Untersuchung an jungen Industrie-arbeitern.
Neuwied, Luchterhand, 1971. 181 blz.
Onderzoek onder 300 arbeiders - mannelijk en vrouwelijk - in diverse grote steden in West-Duitsland naar seksueel gedrag in de jeugd-jaren, normen en toekomstverwachtingen. Vergelijkingen met Amerikaans en Scandinavisch onderzoek.
- SCHOFIELD, M. Seksueel gedrag van jongeren.
Utrecht, Spectrum, 1970. 278 blz.
Onderzoek naar seksueel gedrag en de relatie tussen gezinsstructuur, school, beroep e.d. van jongeren tussen de 15 en 19 jaar in Engeland. Ook in het Engels aanwezig (1965).
- SCHOFIELD, M. The sexual behaviour of young adults.
London, Allen Lane, 1973. 251 blz.
Zeven jaar na het onderzoek: "seksueel gedrag van jongeren" werd een aantal dezelfde jongeren weer gevraagd naar seksueel gedrag.
- SEX in Nederland.
Utrecht, Spectrum, 1969. 292 blz.
Onderzoek naar seksueel gedrag in Nederland (Margriet-enquête) waarin ook jeugdseksualiteit aan de orde komt.
- SIGUSCH, V. und G. Schmidt. Jugendsexualität; Dokumentation einer Untersuchung.
Stuttgart, Enke, 1973. 211 blz.
Onderzoek onder 602 schoolgaande jongeren van 16 en 17 jaar oud over seksueel gedrag.
- STUDENT en sexuele voorlichting.
Zeist, NISSO, 1970. 69 blz., bijlagen.
Onderzoek onder 163 studenten naar behoefte aan seksuele voorlichting en de mate waarin ze voorgelicht waren.
- VISSCHEDIJK-LAMMERS, T. Student en sexualiteit.
Zeist, NISSO, 1972. 42 blz., bijlagen.
Verslag van een onderzoek onder 330 Delftse mannelijke studenten.
- WEELDEN-EIKELENBOOM, N. van, en P. Schnabel. Van onbesproken gedrag.
Den Haag, Vereniging Stimezo-Nederland, 1975. 77 blz.
Ervaringen van ongehuwde abortuscliënten met anticonceptie en seksualiteit.

TIJDSCHRIFTARTIKELLEN

- TIENER sex.
Gezond gezin, 10 (juni 1971) nr. 6 blz. 123-140.
Nummer gewijd aan jeugdseksualiteit.

- KANTNER, J.F., and M. Zelnik. Sexual experience of young unmarried women in the United States.
Family planning perspectives, 4 (okt. 1972) nr. 4 blz. 9-18.
Onderzoek onder 4240 ongehuwde jonge vrouwen tussen 15 en 19 jaar oud in de U.S.A. naar hun kennis van vruchtbaarheid en hun seksuele ervaring.

- ROSCAM Abbing, E.W. Anticonceptiva en minderjarigen.
Ned. tijdschrift voor geneeskunde, 116 (maart 1972) nr. 10 blz. 401.
Juridische aspecten van het voorschrijven van anticonceptiva aan minderjarigen.

- WITTE, B. De eerste seksuele ervaring.
Ouders van nu, (nov. 1972) nr. 2 blz. 100-104.
Twee interviews met een meisje van 16 en een jongen van 18 jaar over de eerste seksuele ervaring en seksuele voorlichting.

- BUUNK, B. Sexgedrag en sexbeleving bij ongeschoolde werkende jeugd.
Jeugd en samenleving, 3 (febr. 1973) nr. 2, blz. 77-90.
Vergelijking van enkele onderzoeken tegen de achtergrond van de Nederlandse situatie. De seksualiteitsbeleving van werkende jongeren i.v.m. seksuele voorlichting en -opvoeding.

- SIGUSCH, V., and G. Schmidt. Sexualpraxis und Sexualmoral der Schüler.
Sexualmedizin, 2 (mei 1973) nr. 5, blz. 240-244.
Interview met ongeveer 600 jongens en meisjes in de leeftijd 16-17 jaar naarseksueel gedrag, emoties en houding t.o.v. seksualiteit.

- KREMER, J. Contraceptie bij minderjarigen.
Ned. tijdschrift voor geneeskunde, 118 (juni 1974) nr. 26, blz. 1009-1015.
Behalve specifiek technische aspecten, heeft contraceptie bij ongehuwde tieners ook specifiek psycho-sociale aspecten.
Voorkeuren voor bepaalde vormen van a.c. worden behandeld.

- TEPER, S. Recent trends in teenage pregnancy in England and Wales.
Journal of biosocial science, 7 (april 1975) nr. 2, blz. 141-152.
Uit cijfers over 10 jaar blijkt dat het aantal geboorten en het aantal legale abortussen stijgen bij teenagers, terwijl in dezelfde periode de vruchtbaarheid bij oudere vrouwen daalde.

- SCHLAEGEL, J. u.a. Beziehungen zwischen Jungen und Mädchen, I + II. Sexualmedizin, 4 (april/mei/juni 1975) nr. 4, 5, 6, blz. 206-218; 306-325; 381-388.

Interviews met 1914 jongeren tussen 11 en 16 jaar. Socioseksuele contacten worden eerder gemaakt dan een paar jaar geleden. In het tweede en derde deel komen houdingen t.o.v. liefde, huwelijk, partnerkeuze en rolverdeling aan bod.

- HUNT, W.B. Adolescent fertility; risks and consequences. Population reports, series J (juli 1976) nr. 10, blz. 157-175. Over de hele wereld blijkt dat op jongere leeftijd dan vroeger zwangerschap en geboorten voorkomen. Medische risico's, demografische en sociale consequenties, anticonceptie, abortus en seksuele opvoeding worden besproken.